

O staroslovanských hradech.

POJEDNÁVÁ

V. HOUDEK.

V OLOMOUCI 1888.

Tiskem národní knihtiskárny Kramáře a Procházky.

Nákladem Časopisu vlast spolku muzejního.

Otci moravské anthropologie

MUDru. Jindřichu Wankelovi,

*slovutnému učenči, zakladateli a kustodu vlastn. muzea v Olomouci,
redaktoru časopisu vlast. muzejního spolku olomuckého, konservátoru
c. k. centr. komise pro výzkoumání a zachování památek uměleckých
a stavebních, atd. atd.*

ku jeho 40tiletému jubileu doktorskému

na díkáz hluboké úcty

věnováno.

O staroslovanských hradech.

Pojednává V. Houdek.

Západní Slované, jsouce na první ráně vlivu německému, jenž u nich nalezl právě v nejmočnějších osobnostech z osobní politiky nejvícejší podporovatele, odcizili se — obzvláště od počátku XIII. století — samým sobě, t. j. prvotnímu duchu a rázu slovanskému mnohem více než národové slovanští na východě a jihu. Století XIII. tvoří v dějinách českomoravských rozhraní mezi starší dobou slovanskou a novější dobou německou; tvoří, ať také díme, neproniknutelnou zeď, která nám brání viděti jasně do starší minulosti naší. Na očích našich leží bělmo moderních názorů západních, neslovanských, a kdo poznati chce slovanský pravěk národu českoslovanského ve pravém světle, v pravé podobě jeho, ten musí dříve bělmo toto odstraniti, což není dnes jinak možno než-li předběžným poznáním duševního života oněch národů slovanských, kteří svůj národní ráz, svou slovanskou individualitu do našich dnů pečlivěji zachovali nežli Slované západní. Protož kdo chce nejstarší kulturní dějiny národů západoslovanských správně seznati, tomu jest prostudovati kulturní dějiny Slovanů východních.

Zásada tato osvědčila se již v nejednom vzhledě a konala výtečné služby pro poznání zvláště nejstarších prvků dějin národa českoslovanského. Abychom ze mnohých věcí jen jednu jedinou, ale nejdůležitější vytkli, základ to celé stavby staroslovanského života právního i kulturního, klíč to, bez něhož by budova ta nám navždy byla zůstala tajemstvím nevyzpytným, — dotýkáme jen života zádružního. Přeskovny jsou u Slovanů západních zbytky tohoto praslovanského řádu sociálního, a zbytky ty nebyly by vedly k objevení a zjištění jeho někdejší existence u nás, kdyby tu nebyla analogie východních a jižních Slovanů vypomohla, kdyby nebylo předcházelo studium dnešních i bývalých poměrů společenských na slovanském východu a jihu.

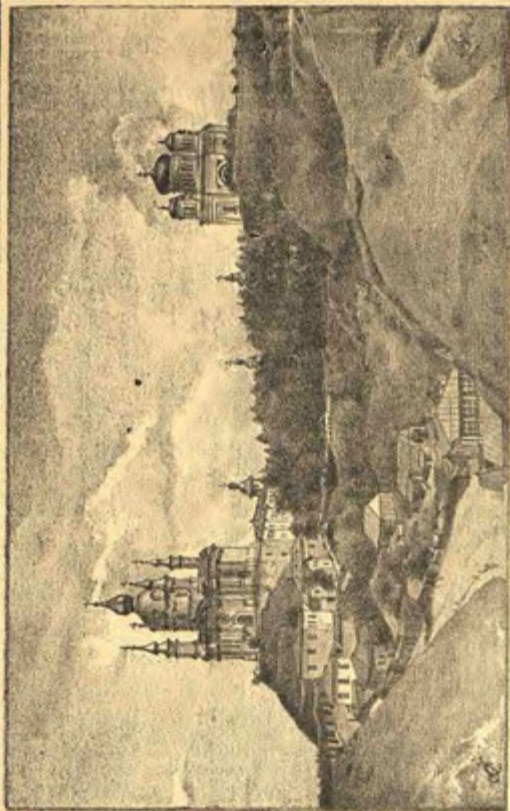
Jiným dokladem k tomu, jak jsme my na západě prvotním názorům slovanským odcizeni, jest slovo „hrad.“ Se slovem tímto jest u nás na Moravě i v Čechách všeobecně spojena představa těch hradů, jichžto trosky vidíme podnes na strmých vrších a nepřístupných skalách t. j. hradů středověkých čili — jak jsme je dle německého způsobu nazývati uvykli — hradů rytířských. Následkem toho přenáší se obecně a ovšem mylně tento obraz hradů rytířských také na hrady staroslovanské, v čemž čtenáře české utvrzuje onen obraz, jež podává o hradech staroslovanských Dr. Herm. Jireček ve svém Slovanském Právu (II. 20.), an dít: „Prostor

sám nebyval právě velký, jakž to z hradíšť podnes stávajících vyrozuměti se může.“ Když vydáno bylo „Slovanské právo“ (r. 1864), bylo jen málo hradíšť staroslovanských známo, čímž se tento ve své všeobecnosti mylný výrok vysvětluje. Jsouť staroslovanská hradiska zhusta rozsáhlostí převeliká.

Vímeť na př., že prostora, jižto valy Budečské v Čechách v sobě zavírají, obnáší 22.440□^u; „rozsáhlost to znamenitá, dostačující, aby se na ni četné obyvatelstvo osadilo“, dokládá Vocel v „Pravěku země české“ (str. 409.). O staré Kouřimí taktéž v Čechách praví Vocel (Pravěk 412.): „Vstoupivše do ohrady, překvapení jsme náramnou rozsáhlostí valů, neb délka hradíště obnáší 600^u, největší šířka jeho 290^u a objem valů 1496 sáhů; valy obmezují prostor 99.032 čtver. sáhů čili 124 strychů výsevu obnášející.“ Hradíště Přistoupimské v Čechách má objem 485^u a povrch jeho obnáší asi 20.595□ sáhů, t. j. 24 strychů 359□^u výsevu. Hradíště Hryzelské má v objemu 1581 vid. sáhů, vnitřní povrch má dokonce 118.259□^u, asi tolik, co 146 strychů a 459^u výsevu. Hradíště u Dolních Břežan má v objemu neméně než 1000^u, a zaujímá plochu asi 94.572□^u, „prostoru totiž, na niž by se více než sedmkrát Pražské náměstí Svatováclavské vešlo.“ Hradíště na Svákově u Soběslavi má v objemu 448^u. Hradíště u Nasevrk obnáší 70 korců. Hradíště u Ostroměře má 43 jiter výsevu. Hradíště u Žernosek obsahuje 36.368□^u čili 36 jiter 768^u atd. (Vocelův Pravěk, str. 415 a násl.) Moravských hradisk jest poměrně málo známo a ještě méně jich změřeno. Můžeme tudíž poukázati jenom k valům na Hostýně, které mají v obvodu 2200 kroků (Časop. Mat. Mor. roč. VII. str. 13.); také hradisko na Rmizu u Náměště na Olomucku (popsané v Čas. muz. sp. olom. č. II.) je dosti rozsáhlým, majíc v objemu více než 1 kilometr. Z jiných hradisk poukazujeme jen ještě ku hradisku u Podturně na Slovensku, 760 metrů dlouhému a 570 m. širokému, pak ku hradisku Štilfridskému u přece Moravě v Dol. Rakousích, které má v objemu 190 metrů, tedy asi půl hodiny cesty, a jehož plocha měří 27 hektarů. (Mittheil. der anthrop. Gesellsch. in Wien V. 40. a IX. 49.) V gubernii Kyjevské jsou dvě hradiska, z nichž jedno obnáší 44, druhé dokonce 136 desjatín (Píče: Zur rumänisch-ungarischen Streitfrage. Str. 153; 1 desj. — 1·9 vid. jitra) atd. Jsou to tedy vesměs prostory, na kterých lidnaté město pohodlně směstnati se mohlo.

Proto neshodujeme se co do formy u výrazu s učením novějších historiků českých, ze spisu do spisu, až i do čítanek pro národní školy bez výkladu přejímaným, učením to, jež čteme na př. ve Slov. právu (I. 41.): „Ve starých Čechách až do konce XII. stol. nebylo než hradů a dědin“; a pak opět (I. 59.): „V XI. stol. nebylo na Moravě osad jiného způsobu než, právě tak jako v Čechách a jinde v Slovanech: hradů a dědin.“ Bez patřičného výkladu, jehož při tomto výroku v dotyčných spisech pohřešujeme, hude těmto větám čtenář český rozuměti takto: V Čechách a na Moravě, právě tak jako jinde v Slovanech, nebylo do konce XII. stol. žádných měst!

Učení takové pozaráží zajisté každého, kdo zná starší historiky slovanské, kteří ve spisech svých velmi zhusta výslovně o staroslovanských městech mluví. Že zejména nejslavnější mezi učenci českými znatel slovanského pravěku Šafařík, o někdejší existenci měst staroslovanských ani dost málo nepochyboval, toho důkazem jsou tyto věty z jeho „Starožitností slovanských“ (vyd. I. str. 68., pak 830. a násl.):

Peblod na drevni Kyjev.

V horní části v. Orahov, vystavěný na pravobřežní straně; pod ním leží pravoslavný chrám sv. Mikuláše.

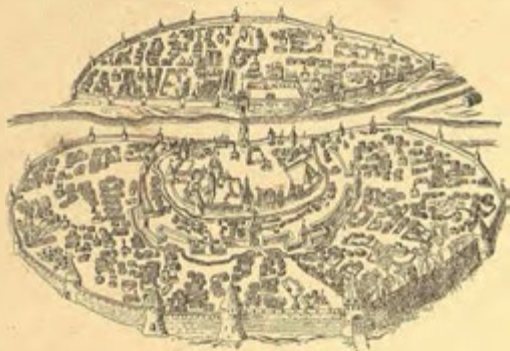
„Slovanské národy od nepaměti bydlely v městech a vesnicích:“ „Již v hulle pap. Evgenia II. ok. 826. připomínají se města a první biskupské stolice té země (tot. Velké Moravy) Faviana, Speculijuhum jinak Soriguturum, Nitravia a Vetvar . . . Okolo l. 836 připomíná nejmenovaný Salisburčan město Nitru. Město a hrad Děvin blízko Velghradu slove v letop. Fuldenských l. 864 Dovina, v list. 1030 Devin. Že Velehrad, z jehož zbořením později Ilradiště povstalo, již tehdy velmi slouvným, anobrž sídelním městem byl jak kn. Klastice a Svatopluka, tak též arcib. Methoda, nahoře podstatnými důvody jsme provedli. Obě tato města byla snad tak sebe blízka jako Vyšehrad a Praha. Ve Slovácích město Breisburg — nyní Prešpurek, l. 1042, u Hermanna Contracta se připomíná. V zadunajské Moravě paměti hodné jest město a hrad Moshurk.“ — I při jiných větvích slovanských všude mluví Šafařík o městech slovanských a nikde nenalezáme ve spisech jeho tvrzení, že by Slované do XIII. stol. měst nebyli měli. Podobně i historikové polští, jako Maciejowski, mluví o slovanských městech již za pravěku slovanského, dávno před zakládáním u nás měst od Němců.

Dlužno tu především odpovědět na otázku: Co se vyrozumívá slovem „město“? — Dnešní města naše liší se od osad venkovských předně již svým názvem, a pak městským charakterem, jenž záleží ve výstavnosti, větší hustotě obyvatelstva, v tom, že jsou středisky obchodu a průmyslu a sídly úřadův občanských i církevních; zvláštěního stavu městského dnes není. Na Moravě arci jest také jeden veřejnoprávní rozdíl mezi městy a venkovem, ten totiž, že do sborů zákonodárných volí města přímo, venkov pak nepřímo (prostřednictvím volitelů); ale zemské řády některých jiných korunních zemí rakouských nečiní v této příčině mezi městy a jinými osadami tak přesného rozdílu, nechávající voliti v kurii měst také osady průmyslem vynikající, třebaž tyto titulu města neměly (Städte und Industriorte). Ostatně však neplatí pro dnešní města výrok, v záslužném spisku Zoubkově „O zakládání měst v Čechách“ (str. 15.) zcela všeobecně pronesený, že „sama toliko obrada města nečiní, ale samospráva.“ Samospráva byla vedle jiných privilegií výhradním znakem měst pouze řeckých, římských (Italských) a německých. Z toho však nenásleduje ještě, že by byla samospráva charakteristickým znakem měst vůbec. Vždyť dnes mají všechny obce, nejenom města, své samosprávné úřady. A tak i u starých Slovanů nemohla býti samospráva charakteristickým znakem měst již proto, že takové samosprávy požívaly osady veškeré, spravující jmění své na základě řádu združního hromadou všech dospělých členů rodu pod voleným stařešinou. Rozhodujícím momentem při městech vůbec však je městský charakter, to jest právě hustější lidnatost, čilý obchod a průmysl, úřady atd. A že takovýto středisk správních a obchodních, t. j. tedy měst, ve starých Slovanech bylo dosti a dosti, o tom je hojně zpráv historických a neméně dokladů archaeologických.

Vždyť pak staří kronikáři cizí, kteří psali po latinsky, mluví nad míru často o staroslovanských urbes, civitates, oppida. — Slova „urbs, civitas, oppidum“ zvykli jsme překládati právě slovem „město.“ U starých kronikářů slovanských arci nemluví se o osadách, jiných než-li o hradech a dědinách. Tak píše i ruský letopisec Nestor, tak i životopisec sv. Methoděje i ostatní letopisci slovanští. Na domnělou nesrovnalost tu ve výrazu letopisů slovanských s cizími

upozornil již r. 1862. archivář Brandl ve svém spisku „Poloha starého Velehradu“ (str. 71. kdež píše: „Hrady tyto (tot. moravské) služí u německých kronikářů civitates (města), kdežto životopisec sv. Methodia mluví jen o graděch.“ Domnělou nesrovnalost tuto mínili odstraniti novější historikové česťi tím učením, že prý „nazvy kronistů, kterých užívají v latině: urbs, civitas, oppidum, castrum. jednomyslně o hradech, nikoli o městech rozuměti se musejí.“ (Slov. pr. I. 41.) A přece se nám objeví nesrovnalost mezi chronisty slovanskými a cizími jenom zdánlivou, zvíně-li, že slovo hrad změnilo u západních Slovanů svůj význam. Jaký pak byl původní význam slova toho u nás, toho dovíme se na základě metody analogické od Slovanů východních. Srbové totiž i Chorvátí slovem „grad“, právě tak jako Rusové

Novgorod při jezere Ilmenském v r. 1169.

V pravo viděti na městské zdi pravou křivici i obyvatelstva a uličky Boží Raděky a sv. Trojice; přívál stěhů italských cizáků se bozmočená od hradby městské.

slovem „gorod“ rozumějí podnes „město“. Terminus „město“ ve smyslu německého „Stadt“ vešel v užívání a platnost od XIII. stol. jenom u Slovanů západních, Čechů, Moravanů, Slováků a Slovenců (mesto) a pak i Poláků (miasto). U Slovinců ostatně i slovo „grad“ podnes vedle „Burg“ značí také „pevné, hrazené město“, kdežto Slované ostatní svá města podnes nazývají slovem „grad, gorod.“ Tu učí nás tedy osvědčená při studiu kulturních dějin slovanských metoda analogická tomu, že slovo „hrad“ i u západních Slovanů mělo prvotně význam jiný než dnes, t. j. že slovem tím kdysi u nás — jako podnes u Slovanů východních — označována města.

Tím rozpadává se v nic ona domnělá nesrovnalost mezi kronisty německými, mluvícími o „urbs, civitates, oppida,“ a slovanskými, mluvícími jen o hradech; zároveň objevuje se tím bezpod-

statnost onoho učení, dle kterého by staří Slované před XIII. stoletím nebyli měli měst, t. j. osad s charakterem městským, této životní podmínky všeho pokroku, zejména obchodu. Slované neměli dokonce započítati, aby jim teprva Němci města zakládali; právě naopak, Slované oplývali takovým množstvím a tak velikými i bohatými městy, že to budilo úžas a závist jejich sousedů, jak o tom doleji doklady podáme; vždyť pak Skandinavci nazývali zemi slovanskou „gardariki“, t. j. zemi měst; Marcian Herakleotský (v 2. pol. 4. stol.) praví, že v Sarmacii je měst znamenitějších (*πόλεις ἐριστότους*) třiapadesát, a bavorský zeměpisec IX. věku napočítal na 4.000 slovanských „civitates, urebs, oppida.“

A protož tam, kde staroslovánští kronisté mluví o „graděch“, rozuměti sluší každým řádem a nade vši pochybnost staroslovanská města, jak učil již Erben, překládaje Nestorův letopis ruský, což odůvodnil (poznámkou 35. na str. 256.) následovně: „Slovem „grad“ znamená se v Nestoru „město“ upevněné hradbami, ohrázené. České „hrad“ nevyhovuje smyslu starého „grad“, znamenajíc toliko hrazený zámek čili tvrz. A protož kdekoli v Nestoru přichází slovo „grad“, vyloženo jest tuto (tot. v překladě) slovy „město hrazené“ anebo také prostě slovem „město“. —

Že Erben, překládaje takto, učinil správně, uvidí se na citátech, doleji z Nestora uvedených a svědčících o tom, že tyto Nestorovy gorody byly faktickými městy, nikoli pak nějakými hrádky v našem dnešním smyslu, t. j. opevněnými zámky.

Nejinak rozuměl slovu „grad“ a staroslovanských kronistů i otec českého dějepisu, Palacký. Právě on ve svých Dějinách národu českého (I. I. str. 202): „(t) hrazených městách u Čechů a Moravanů již v IX. stol. častá řeč jest . . . V každé župě stál hrad, ve smyslu a způsobu staroslovanském, t. j. město prostranné, pevnými hradbami se všech stran ohrázené.“ — Od této tak řízné, jasně a úsečně pronesené pravdy uchýlili se novější historikové čeští; mluví oni až do začátku XIII. stol. jen o hradech a zřejmě tvrdí, že měst u nás ani u ostatních Slovanů do té doby nebylo. Teprve Břetislav Jelínek ve svém pozoruhodném spise „Ueber Schutz- u. Wehrbauten aus der vorgeschichtlichen u. älteren geschichtlichen Zeit“ (1885.) poukázal na někdejší význam slova „hrad“ a přisuzuje starým Slovanům též města, snaže se arci náhled svůj uvést v souhlas s učením, ve Slov. právu zastávaným, o čemž ještě budeme míti příležitost se zmíniti. Také Píť ve svém díle „Zur rumänisch-ungarischen Streitfrage“ (1886.) mluví bez rozpaků o staroslovanských městech již za pravěku. —

Chceme sebrati tuto jak historické, tak archaeologické zprávy o někdejší existenci měst slovanských před koncem XII. stol., aby laskavý čtenář z vlastního názoru o správnosti náhledu námi zastávaného přesevěřčiti se mohl. Ubíráti se budeme při tom od východu k západu.

Hlavním pramenem zpráv o městech u Slovanů ruských jest letopisec Nestor, jenž psal na počátku XII. stol. Předě všemi ostatními kvetly tu již v IX. stol. dvě slavná města: Kyjev i Novgorod. Jak Kyjev vzrůstal, o tom vykládá dle zpráv Nestorových Erben*) takto: „Hrad Kyjev v IX. stol. pokrýval jen severovýchodní část hory Starokyjevské, sotva čtvrtý díl pozdějšího Starého města; v objemu měl asi dvě versty.

*) K. J. Erben: Nestorův letopis ruský, str. 294. a násl.

Za časů pohanských bývala tu kamenná věz se dvorem knížecím . . . K západu hradu toho byla rokle, přes kterou vedl dřevěný most do Starého města Kyjeva branou, později Batorya nazvanou. Toto staré město počalo se za Vladimíra I. (968—1015) osazovati a vzrostlo znenáhla v město veliké, jež potom kníže Jaroslav (r. 1037.) opevnil hradbami. Kromě brány nadřechené mělo toto město ještě brány tři, tot.: naproti staré bráně Kyjevské k jihozápadu byla brána Lidská a k severovýchodu Židovská. Pokud z letopisu Nestorova známo, byli na hradech a v Starém městě Kyjevě tito chrámové: chrám sv. Basileje, Boží Rodičky, chrám kamenný příjímů Desetinný, jiný chrám kamenný Boží Rodičky na Zlaté bráně, chrám sv. Žotie hlavní, klášter sv. Jiří, chrám sv. Ireny a chrám sv. Ondřeje s ženským klášteřem. — S tím porovnání sluší, co cestovatelé arabští X. věku vykládají, že tot. tehdy již Kyjev byl větší než Bolgar (město Bulharů na Volze), jenž tehdy měl 10.000 obyv. Ve století XII. pak kvetlo již Kyjevské „Podolje,“ to jest podhradí čili předměstí, které bylo taktéž hradbami chráněno. Podnes zachovány jsou na mnohých místech Kyjeva prastaré valy, jak na připojeném vyobrazení (na str. 3.) vidno.

I Novgorod při jezeře Ilmenském je znám již ze stol. IX. Město toto vzrůstalo velmi rychle, neboť roku 1211 vyhořelo tu 4300 domů a 15 kostelů! Zachovalo se vyobrazení města toho z r. 1169., (připojeno na str. 5.), jež velikost jeho zřetelně dokazuje. Byloť již tehdy obeháno trojnásobnými hradbami, a jako nejvnitřnějšího prostora, tak i pásy zevnější pokryty byly množstvím domů a dvorců. Památné toto vyobrazení z r. 1169. zobrazuje město Novgorod za doby oblehání tatarského, a sice právě v tom okamžiku, když obyvatelstvo v největší tísní své vyneslo ve slavném průvodě, v čele majíc biskupy a mniče, a zpívajíc chorály, obraz B. Rodičky i obraz sv. Trojice na městské hrady proti oblehajícímu nepříteli. I vypravuje pověst, že přijatí byli sice deštěm střel tatarských, které však bezmocně odrazily se od hradeb městských, nikoho nezranivše, čímž Tataři tak na mysli poklesli, že bázní pojeti jsouce upustili ihned od oblehání Novgorodu a pryč odtáhli.

Kromě těchto dvou největších měst staroruských známe z Nestora ještě veliké množství jiných měst ruských, která byla již tehdy sídly knížecími a zároveň sídly hierarchie, na Rusi se světskou mocí nerozlučně spojené. Jsou to hlavně Černihov, Polotsk, Přemysl, Přáslav, (Perejaslav), Rostov, Smolensk, Tmutorokaň, Turov, Vladiměř, Vyšehrad. — O Černihově je v Nestoru výskonná zmínka, že se skládal v XI. stol. ze dvou částí, tot. z vnitřního města ohrazeného (dněšnij grad) a města okolního (grad okolnij). Vypravuje Nestor k r. 1078. takto: „I táhl Izjaslav s Jaroplukem, synem svým a Vsevlad s Vladimírem, synem svým a táhli k Černihovu, a Černihovci zavřeli se v městě . . . A když Černihovci neotevřeli, přistoupili k městu; a Vladimír přistoupil ku bráně východní a od Střežení dobyl brány i vzali město okolní a spálili je a lidé zatím byli uprchli do vnitřního města ohrazeného.“ — V Přáslavi bývala prve metropole; posvěcen tu byl roku 1090. chrám sv. Michala „Eirem metropolitem toho chrámu, jež byl vystavěl ve způsobu velikém . . . A ten Efir . . . spůsobil mnohé stavby: dokonav chrám sv. Michala, založil chrám na bráně městské ve jmé sv. mučnicka Theodora, a potom sv. Ondřeje u chrámu od

brány, a lúžeňské stavení kamenné, jehož před tím v Rusích nebylo: i hradbu městskou byl založil kamennou od chrámu sv. mučeníka Theodora a ozdobil město Přáslavské stavbami chrámovými i jinými stavbami." (Erben: Nestorův letopis ruský str. 165. a 166.)

I o jiných městech ruských, která nebyla knížecími sídly, velmi zhusta v Nestoru zmínka se děje. Tak čteme tam k r. 988: "I řekl Vladimír: Není dobré, že jest málo hrazených měst okolo Kyjeva. I začal stavěti města hrazená po Desně, i po Ostři, i po Trubeži, i po Sule, i po Stuhně: a počal vybírati muže nejlepší ze Slovanův i z Křivcův, i z Čudův i z Vjaticův, a těmi osadil města." (Erb. 95.) — Ihned potom k r. 992. praví Nestor opět: "Léta 6500. Vladimír založil město Bělohrad (u Kyjeva) a vybral do něho z jiných měst, a mnoho lidí uvedl do něho; neb miloval toto město." (Erb. 95.) — Taktéž k roku 1095 čteme tam: "Svatopluk pak kázal založiti město hrazené na Chlumu Viticově, a nazval je jménem svým město Svatoplukovo, i přikázal biskupu Marínovi s Jurjevci, aby se tu usadili, i Zásakovecům a ostatním z jiných měst." (Erb. 180.)

Všibec jmenuje Nestor jménem neméně než 47 gorodů na Rusi, tedy měst, v čemž nejsou zahrnuty osady, které se výslovně za města hrazená nevydávají. Měli tedy staří Slované ruští dávno před XIII. stol. hojnost skutečných měst. Ze obyvatelstvo těchto staroslovanských měst nebyla snad nějaká jen posádka vojenská nebo družina knížecí nebo jen úředníci a pod., jak o „župních hradech" českomoravských novější historikové zhusta tvrdí, o tom dává svědectví jiné místo Nestorovo k r. 946. Kněžna Olga, město Iskorostěn marně obléhající praví tot. k Iskorostěncům takto: „Čeho chcete se doseděti? však vaše města všecka vzdala se mně i podvolili se k daní, a vzdělávají nivy své a země své." (Erb. 42.) Dle toho tedy bydleli v městech ruských rolníci právě tak jako po „selěch" t. j. dědínách. Než o obyvatelstvu měst staroslovanských bude nám ještě obšírněji mluviti.

Že také země Slovanů polských měla hojně skutečných měst, vysvítá nejlépe ze slov nejstaršího polského dějepisce Martina Galla (žil v první polovici XII. stol.), který za panování Boleslava Chrabrého (992.—1025.) jménem uvádí polská města Poznaň, Hnězno, Vladislav a Gdešč, dokládaje, že „ostatní města a hrady polské vypočítávají dlouhou i nekonečnou práci by vyžadovalo".¹⁾ O počtu obyvatelstva těchto měst svědčí další údaje Gallovy, že za doby Boleslavovy město Poznaň postaviti mohlo do pole 5300 ozbrojenců, Hnězno 6500, Gdešč 2300, Vladislav pak 3800 vojinů. Hnězno bylo od r. 968 sídlem biskupa, od r. 1000 pak sídlem arcibiskupa, jemuž tehdy podřízeno trojí biskupství: Kolobřežské v Pomohi (dnešní Colberg), Vratislavské a Krakovské, později pak ještě Poznaňské. O Krakově praví Arah Al-Bekri, jenž psal v 2. polov. X. věku, že „do Prahy přicházejí z města Krakova Rusové a Slované se zbožím".²⁾

¹⁾ De aliis vero civitatibus et castellis nobis longus et infinitus labor est enarrare. (Martini Galli Chronicon pag. 53.)

²⁾ Viz: J. Jireček, Zprávy Arabův o středověku slovanském, v Čas. česk. muz. 1878. str. 517.—Za té příležitosti nelze nám pominouti milému tvrzení našich kelto-manů, kteří mají Krakov za Ptolomého domněle keltické Karrhodunum, čímž upírají Krakovu slovanský původ. Bájku tuto vyvrátil již před lety slavný archaeolog polský J. N. Sadowski ve svém díle „Drogi handlowe" na str. 62., dokázav důmyslně, že Ptolomého Karrhodunum hledati sluší na dnešní Moravě, asi tam, kde dnes je město Rymařov, a že tedy nemůže býti totožno s Krakovem.

Na „hradě“ Krakovském, dnešním Wawelu, samotném stály — dle kronisty Długosze (liher beneficiorum) — dluhdy tři kostely, tot. kromě posavadního chrámu katedrálního ještě zašlé kostely sv. Jiří a sv. Michala.

Zprávy mnohem četnější a podrobnější máme o městech uschle větve slovanské, tot. Slovanů polabských a Pomorňských. Zprávy tyto jsou tím závažnější, poněvadž pocházejí od kronikářů německých. Tak píše Němec Adam Brémský (zemř. r. 1076.) o slovanském městě Volinu či Vinetě na ostrově Volinu v baltickém moři, že „Vinea jest město mezi všemi, co jich v Evropě se nachází, největší, v němž Slované s Itely a jinými národy cizího jazyka přebývají . . . . Město to jest bohaté zbožím všech národů půlnočních i není věci příjemné nebo vzácné, které by tam nebylo.“ V ohledu města toho byly tři hrady, z nichž v jednom byl královský dvůr. O počtu obyvatelstva volinského lze si učiniti pojem ze slov životopisců sv. Oty, dle nichž tam biskup ten na křesťanství obrátil 22.156 obyvatelů, kterýžto počet však poměrně k veškerému obyvatelstvu města byl tak skrovný, že byli křesťané od pohanských spoluobčanů svých donuceni, po čas slavnosti pohanských město opustiti. Zdá se však, že město toto brzy předstíženo bylo velikostí i vážností od slovanského města Štětína při ústí Odry položeného. Neboť životopiscové sv. Oty (ve XII. stol.) vykazují Štětín nejvýznamnější místo mezi městy pomorňskými, nazývajíce jej hlavním městem Pomorňska (metropolis) a vypravují, že se prostíralo na třech pahorcích: na nejvyšším byl chrám Triglavův, na západním palác knížecí čili vládní hrad; uprostřed pak města že bylo veliké tržiště, na kterém dvakrát týdně odbyvaly se trhy; tam stálo řezniště, s něhož se při směrech národa mluvilo. Již tehdy ve XII. století měl Štětín 900 „patres familias“. Na základě této zprávy počítá Pič¹⁾, že Štětín měl tehdy jistě 6000 obyvatelů. Avšak terminus „pater familias“ neznamenal u starých Slovanů prostě otce rodiny, nýbrž stařešinu, vladky, hlavní zádruby staroslovanské. A poněvadž některé zádruby jihoslovanské podnes i 50 hlav čítají²⁾, lze s plnou jistotou prohlásiti výpočet Pičův za přeshrubě nízký. — K r. 1214. nazývá se tento Štětín, jenž již sto let před tím měl tolik obyvatelstva, a jenž podnes jest lidnatým městem, — „castrum“. (Castra videlicet Pozewolk et Stytin, que marchio occupaverat, sunt reacquisita.) Nemůže tedy slovo „castrum“ znamenati pouhý hrad ve smyslu pozdějším. — Město Retru, hlavní to město kmene Ratarů, nazývá Adam Brémský „ad miru lidnatým“ (civitas eorum vulgarissima Rhetre); dle něho měla Retra devatero bran.³⁾ — Dětmár meziborský popisuje k r. 1010. jakožto očitý svědek slovanské město Liubuzua v dnešním Sasku; město to, když je spatřil, vzbudilo v něm takový úžas, že dle jeho mínění mohli jenom Římané takové město zbudovati. Mělo prý dvanácte bran a místa v něm bylo pro více než 10.000 lidí. — Město Gdanské (nyní Danzig) bylo dle zpráv Ibrahima ibn Jakuba (v X. stol.) velkého rozsahu a mělo dvanácte bran a přístav. (Čas. Muz. král. čes. 1880. str. 296.) O městě Karenici

¹⁾ Zur rumänisch-ungarischen Streitfrage, 214.

²⁾ Dr. Herm Jireček: Slov. právo, I. 66.

³⁾ Langebeck III. Chron. Danorum, str. 263.

⁴⁾ Kollár ve svém Výkladu ku Slávy dešti (str. 119.) čte nikoli „portas“ nýbrž „partos“ a překládá: „toto město vystavěno bylo na devíti ostrovech“.

(či Korěnici, Karentia) na ostrově Rujaně (po blízku nyn. Garze) vypravuje annalista Saxo Gramaticus, že r. 1168., když se vzdalo oblahojícím je Dánům, domy o třech patrech měly četné obyvateľstvo a přilichaly tak těsně k sobě, že žádný kámen přes valy vržený, nebyl by dopadl k samé zemi. Chrámů měla Karenica tři. Saxo praví sice, že Karenica byla v době míru opuštěna, čemuž však vzhledem k tomu, že byla sídlem králů Rujanských, zajisté rozuměti sluší v ten smysl, že nebyla za míru tak hustě zalidněna, jako za války. (Srov. Balt. Studien roč. 24. str. 241.) — O hlavním sídle bohoslužby baltských Slovanů, tot. o staroslavné Arkoně na Rujaně budeme ještě mluvit.

Jest ještě celá řada jmen slavných měst Slovanů polabských; jmenujeme jen: Stargrad (nyní Oldenburg), Zvěřín (Schwerin), Lubica a Bukovec (nyní Lübeck), Rostok, Viligrad či Veligrad (Magnopolis nyní Meklenburk), Děvín (Magdeburg), Chotkov (nyní Gützkow), někdy hlavní město kmene Kisinů a mn. j. Poněvadž však o městech těchto není nám po ruce zpráv takových, ze kterých by charakter skutečného města již před XIII. stol. zřejmě vysvítal, pomíjme u nich se pozastavovati. Mámeť za to, že zprávy o Vinetě, Retře, Stětině, Karenici, Gdánsku a Liubuzni znějí tak jasné a přesvědčivé, že charakter těchto míst jakožto skutečných měst je nade vši pochybnost povýšen. Všecka města tato vedla rozsáhlý obchod, o čemž mimo uvedené zprávy dějepisci německých i arabských svědčí i ta věc, že pozdější německý spolek obchodní „Hansa“ je původu slovanického (viz o tom Kollárův výklad ku Slávy dětí, str. 135); samo jméno „Hansa“ odvozuje se případně od slovanického „chasa“, t. j. společní, čeleď.

Zajímavou je též ta okolnost, že všude po blízku hradist severoněmeckých nalezena byla pohřebistě, kterážto okolnost přiměla meklenburského archeologa Lischeho k výroku: „Pozorování toto vede bezděky k tomu náhledu, že veliká vendická hradiska již za doby bronzové byla místy zvláště důležitými a hustě obydlenými.“

Nuže, vraťme se již od jiných Slovanů do vlastního domova, abychem zodpověděli otázku, zda-li staří Čechoslované měli před XIII. stol. měst či děkují-li je teprva Němcům přistěhovalým. Dělá tu budeme opět jen takových zpráv, které charakter té které osady jakožto města dokazují. Tu předně obrácejí k sobě pozornost naši obě staroslavné metropole království českého, Vyšehrad i Praha.

O Vyšehradě víme, že tu stál prostranný knížecí palác, ve kterém se r. 1130. odbyvalo shromáždění 3000 osob. dále že tu byly tři prastaré menší kostelíky (sv. Klimenta, sv. Marii Magdaleny a sv. Martina) a pak veliký kapitulní chrám sv. Petra i Pavla a Klimenta, vystavěný v druhé polovině XI. stol., s domem kanovníků (claustrum Wissegradensis ecclesiae). Veršovaná legenda o sv. Prokopu poučuje nás o tom, že již ku konci X. stol. byla na Vyšehradě slavná škola slovanická.²⁾ Dále víme z Kosmovy kroniky, že roku 1091. existovalo již ducévní město Vyšehrad; mluvíť Kosmas k tomuto roku o „vicus Wissegradensis“, což Tomek³⁾

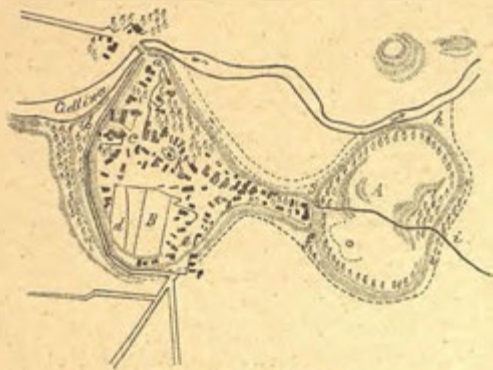
²⁾ Jahrbücher für meklenburgische Geschichte XII.

³⁾ Vidíme to roditeli, jakého zpodobka jměl, vzačnu (vzali) mezi sobě radu, chtěje jej sláti k Vyšehradu, k místu na slovo vzatému, by jej uči čteníu všemu, kdež slavné učenie bide, v slovenském jazyce ktvieše atd. (Prameny dějin českých. I. 349.)

⁴⁾ Dějepis města Prahy I. 11—29., kdež i ostatní tuto uvedené zprávy o Vyšehradě i Praze sife vypsány a prameny doloženy jsou.

vykládá „podhradím“. Vieux znamená vlastně ulici, a jest tedy případným pojmenováním města Vyšehradu, jež podnes z jediné, dle staroslovanského způsobu poněkud vyduté ulice záleží.

Velmi brzy však předstížen byl Vyšehrad sousední Prahou. „Hrad“ Praha zaujímal od nejstarších dob totéž prostranství, jako dnešní královský hrad se všemi budovami s ním souvisejícími; což je prostranství nemalé rozsáhlosti. Měl dvě brány a tři kostely: z nich nejstarší byl kostel Panny Marie, pak katedrální chrám sv. Víta a při něm sídle biskupské s domem kněžským (claustrum) a konečně kostel sv. Jiří s klášteřem. Záhy však počala růsti Praha mimo zdi vlastního hradu pražského, po obou březích Vltaviny. Dle Tomka byl tam již v X. stol. dvůr pro cizí kupce (curia hospitum). Arab Al-Bekrī (v X. stol.) praví o Praze: „Město Praha zbudováno jest od kamene a vápna, i jest nej-

Předorys dnešní Lihčice v Čechách.

A „starý hrad“; B nynější ves Lihčice, náspem a b d f g a obehnaná.

větším trhovištěm v zemích slovanských. Rusové (t. j. Normané) a Slované přicházejí tam se svým zbožím z města Krakova, a Moslemové, Židé i Turci (Maďaři) přicházejí z území tureckého (nyn. Uher) s koupěmi a byzantskými mihkály (stříbrné peníze), i směňují za ně od Slovanů i bobroviny i jiné kožešiny.... V městě Praze zhotovují sedla, uzdy a štíty, jakých se v těch zemích užívá.“¹⁰⁾ — Roku 1091. nebylo prý (dle Kosmy) nikde tolik bohatstva, nikde tak nekvetl obchod i průmysl jako v Praze. K roku následujícímu (1092) vypravuje Kosmas, že při slavném vjezdu Břetislava II. do Prahy „rozestaveny byly tanečné zástupy po rozdílných rozcestích ulic“ (per diversa compita). Do roku 1187 připomíná Kosmas patery kostelů v Praze pod vlastním hradem. Dle mínění Tomkova zaujímal Praha již ve XII. stol. na pravém břehu Vltavy. největší část nynějšího Starého města pražského.

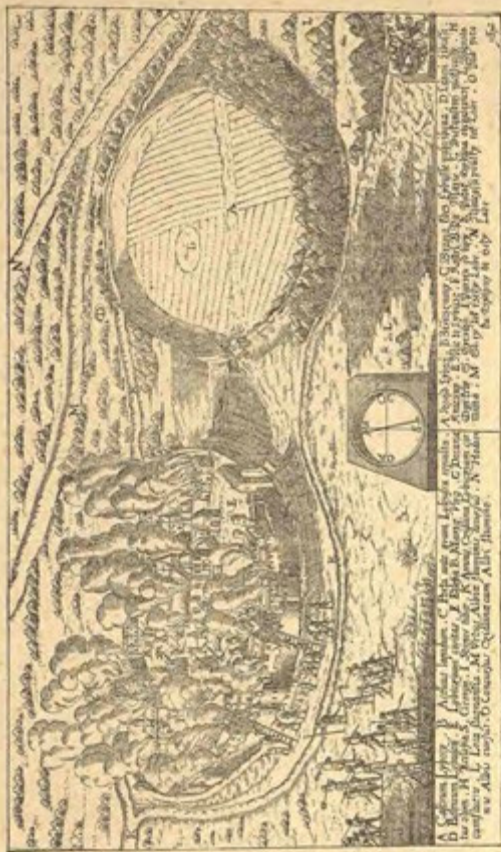
Slávy za dob říše velkomoravské z českoslovanských měst největší požívalo však staroslovanské sídlo Rastislavovo i Svatoplukovo i sídlo metropolity sv. Metoděje — Velehrad. Nemáme arci podrobných zpráv současných, ze kterých bychom o rozsáhlosti a městském charakteru královského sídla toho souditi mohli. Jen překlad legendy sv. Václavské, pořizený ve XIV. stol. nazývá staromoravský Velehrad městem, právě, že Bořivoj i Ludmila pokřtění byli „v tom městě, ježto Velehrad slove.“ Rovněž dnešní jména oné vesnice, jež se v místech někdejšího Velehradu rozkládá, tot. Staré Město (Altstadt) při Uh. Hradišti svědčí pro naše tvrzení, dovozující, že slovo „hrad“ druhdy mělo ten význam, jako dnešní slovo „město“. Vzhledem archaeologickým ještě tu mnoho zůstává práce; zejména bylo by třeba vystopovati a podati půdorys existujících ještě praehistorických valů jak při Starém Městě, tak při dnešním Velehradě. Zjistí-li se někdejší souvislost obojích valů těchto, bude podán důkaz, že Velehrad i co do rozsáhlosti zasluhoval onoho úzasu, jemuž letopisy fuldenské přechod dávají, nazývajíce město ono pevností nesmírnou, všem posavadnímu nepodobnou (Carolus, dum in illam ineffabilem Rastici munitionem et omnibus antiquissimis dissimilem venisset). Důkaz arci jen nepřímý o rozsáhlosti města Velehradu podávají tytéž letopisy fuldenské, vypravující, že Karel „všechny hradby oné krajiny spálil“ (omnia moenia regionis illius), ze kterýchžto slov již archivář Brandl ve svém spisku „Pohled starého Velehradu“ (str. 26. a násl.) soudil, že hradby se kolem vlastního Velehradu daleko široko po krajině roztahovaly. „Z těchto daleko rozsáhlých a souvislých hradeb, náspů a zásek“ — praví Brandl tamže — „dá se vysvětliti pověť, vedle které prý po zboření Velehradu biskupská stolice do Polešovic a pak do Kunovic přeložena byla.“²¹⁾

Zvláštního povážlivosti zasluhuje temná dosud, avšak dle našeho náhledu neprávem nevšimaná zpráva německých kronistů Frítegalda i Witenara, kterou uvádí starý historik uherský Jan Borský ve svém spise „Memorabilia septem montanarum civitatum“ (Paměti sedmi báňských měst, totiž slovenských). Dle této zprávy stálo za pravěku v Turčanské stolici na Slovensku nedaleko města Kfennice přehornaté a přepevné město Eturum, kteréžto prý založeno bylo od moravského knížete Tura (a prince Murahanorum Thauru aut Turo) a kolem r. 280. po Kr. od Silingů rozhořeno bylo. P. Križko, podávaje zprávu tuto ve článku „Historické památky v Turci (v Letopise Matice Slovenskej, roč. III. a IV. str. 39. a násl.) dokládá, že si dosud vypravuje tmnější slovenský lid,

²¹⁾ Čas. česk. muz. 1880., 265.

²²⁾ Snad to byl podobný systém souvislých hradů, jaký nalazíme v Pomoransku v tzv. Hühnerwinkel, kde tři hradiška ležící v někdejší močále (nyní v tzv. Ploewner-Bruch) spojená jsou vespolek hrázemi. (Viz Schumann, Die Burgwälle des Randowbals. Balt. Stud. XXXVII.) — Na tomto místě nelze nám nezmíniti se o domněnce, pronesené Hřet. Jelínkem ve spise „Über Schutz- und Wehrbauten“ (str. 46. a násl. pozn. 2. a 3.), domněnky tot., že Velehrad byl již sídlem markomanského (správně: moravského) krále Marobuda za časů Kristových, tak že by po více než 800 let byl sídlem moravských králů býval. Tacitus, mluvě ve svých „Annálech“ (kn. II. kap. 62.) o sídle Marobudově, rozeznává v něm zcela určitě hrad a město, právě: „Katvalda vnikl do královského města sídelního a do hradu vedle položeného“ (inrupit regiam castellumque juxta situm; ku „regiam“ zřejmě doplniti sluší „urhem“, t. j. sídelní město). O městském resp. obchodním charakteru sídla Marobudova svědčí též další zpráva Tacitova, že se tam utkali všichni markytáni a kupci, kteří římské nadvládě uniknouti chtěli. Dle toho by Velehrad již za dob Kristových býval městem.

Průhled Slavníkovců ve hradu Libici od Vráchev r. 1995. Dle návrhu K. Skrety v Bulharském „Rosa. Inženier“ z r. 1995.

kterak prý v těch místech „kdysi stálo veliké město, v němž sídlil král.“ A v skutku podnes v celém tom kraji vyskytují se mohutné podzemní základy křížnicích se zdi atd. I tu zbývá ještě mnoho práce archaeologii, která jest povolána rozhodující slovo o podstatnosti zprávy té pronést.

Z „hradů“ staromoravských zmíniti se chceme jenom ještě o následujících: O Nitre na Slovensku víme, že tu úředně kníže Pribina dal kolem r. 830. vysvětití kostel od arcibiskupa Adalrama, a že se Nitra stala později sídlem biskupa, neblahé paměti Němce Vichinga. — Hlavním městem pannonské Moravy byl Blatengrad, něm. Mosburg. Roku 850. vysvětil tam solnohradský arcibiskup Liupram kostel a poslal knížeti Pribinovi na zbudování druhého kostela v Blatu hradě zedníky a jiné řemeslníky.

Za doby Přemyslovské a snad i dříve byla na Moravě knížecími sídly: Olomouc, Brno a Znojmo. V Olomouci sluší rozeznávati dvoji hrad knížecí: starý stál v místech dnešního metropolitního chrámu sv. Václava a jeho nádherné zbytky v poslední době objevené s dostatek jsou známy. Druhý hrad stál na návrší, na kterém dnes stojí kostel sv. Michala. Oba hrady byly obehnaný společnými hradbami zevnějšími. Uvážíme-li, že starý, zbořený kostel sv. Petra, jenž již na začátku XII. století objevil se pro množství věřících nedostatečným, stál v místech dnešní nemocnice, že dále ve XII. století také již chrám sv. Mořice stál, a konečně že zbořenému kostelu sv. Blažejskému na náměstí stejnojmenném tradice vykazuje státi daleko větší, — uznáme za pravděpodobný výrok Müllerův,¹⁹⁾ že objem města Olomouce ve XII. stol. jen o málo menší byl, než-li objem dnešní pevnosti Olomoucké. Zcela případně vykládá Müller terminus „hrad“ německým „Burgstadt“, ježto zevnější hradby Olomoucké obkličovaly nejen vlastní hrad (Castell), nýbrž i četné příbytky soukromé, zahrady, ano — jak Müller tvrdí — i pole. Již roku 1086. nazývá se Olomouc tržištěm (forum); a směje-li věřiti Fischerovi (Geschichte von Olmütz), jenž arci odvolává se na pramen nepřístupný, tedy měla Olomouc již r. 1105. uvnitř hradeb 577 domů a celkem (i s předměstími zevně hradeb) 9500 obyvatelů.

O vzniku a vzrůstání se města Brna nemáme ze starší slovanské doby arci zpráv zřejmých. O tom však, že dnešní „Staré Brno“ bylo slovanským městem, huče ještě později řeč. — Podobně i o městě Znojmě máme zprávy teprva ze XIII. století. O tomto však víme přece aspoň tolik, že ještě před „založením“ „města“ Znojma r. 1226. (dle něm. práva) mělo „podhradí“ Znojenské několikero ulic (vicus Ujezdec circa ecclesiam seti Nicolai, vicus Ungarorum, vicus Bala s kostelem sv. Michala atd.) V zakládací listině z r. 1226. připomíná se již, že zmíněná ulice uherská (vicus Ungarorum) táhla se až ku „bráně východní“ (ad portam orientalem), což svědčí o tom, že toto „podhradí“ bylo již před „založením“ „města“ Znojma ohrázeno, a že mělo nejméně dvě brány, z nichž jedna slula „východní“. —

Ale že i jiné hrady, nejenom sídla knížecí, do XII. stol. v Čechách a na Moravě, zejména tak zvané hrady župní, byly fakticky městy, toho důkaz pádů a jasný čteme v Komově kronice o „hradu“ Lhici nad Cidlinou v Čechách, památném krvavou tragédií z r. 995.; bylť tu roku zmíněného čtyři bratři sv. Vojtěcha od Vršoviců s veskerým potomstvem

¹⁹⁾ Wil. Müller: Geschichte der k. Hauptstadt Olmütz, str. 32. a násled.

povraždění: podáváme ono místo kroniky Kosmovy doslovně dle překladu Tomkova (Prameny dějin českých II. 43 — 44.): „Za jistého dne svátečního pokradí vtrhli do hradu Libice (urbem Libec), ve kterém bratři sv. Vojtěcha a bojovníci hradeští všichni (milites urbis universi) jako nevinné ovečky stáli při slavné mši svaté, svátek slavíce. Ti pak, jako vlci ukrutní zlezše zdi hradské (urbis moenia), muže i ženy do jednoho zhlili, stavše čtyry bratry sv. Vojtěcha se všim potom-tvem před samým oltářem, hrad (urbem), vypálili, ulice krví zkrpili (plateas sanguine perfundunt) a naloživše si krvavé kofisti a ukrutnou loupež, ve ele navrátili se k svým domovům.“ — Tážeme se: Byl-li „hrad“ Libice pouhým hradem ve smyslu novějším, t. j. jen opevněným zámkem, — jak možno pak mluvit o jeho ulicích? Toto místo z Kosmovy kroniky nejpěkněji dokazuje nesprávnost onoho tvrzení, dle něhož prý slovo „urbis“ n latin-ských kronistů do XIII. století znamená hrad v novějším smyslu, totiž opevněný zámek.

Šťastnou náhodou dochoval se nám z „hradu“ toho půdorys „v originále“; podnes totiž zachovány jsou „prachistorické“ valy „hradu“ Libice. Voel (Pravěk 409. a násled.) praví o valech těchto tato památná slova: „Za nejdůležitější ze všech starobylých hradů českých považovati lze ohradn Libickou, nejen proto, že se vážné historické upomínky k místu tomu vztahují, nýbrž i z té příčiny, že původní násypy až dosud kolem starožitné osady nad Cidlinou zachovány jsou.“ Pro důležitost „hradu“ toho připojujeme na str. 61. dnešní půdorys jeho, z něhož vidno, že valy Libické ze dvou hradisk sestávají: menší, mající 650° v objemu, jest na náhorní rovině asi 3° nad okolí vyčínající, a je dnes pustá. Od tohoto hradiska příkopem oddělena je dnešní ves Libice, obklíčená podnes starobylými násypy. Vzniká tu otázka, zda-li krvavá tragédie r. 995. se udála v hradisku dnes pustém či v místech dnešní vsi Libice?

Životopisec sv. Vojtěcha, M. B. Bolešucký (nar. okolo 1630.) připojil ku svému spisu „Rosa bohemica sive Vita scti. Vojtiechi“¹²⁾ obrázek, událost tuto znázorňující, kreslený od slavného malíře českého Karla Škrety; podáváme kopii zajímavého obrázku toho na str. 63., zajímavého zvláště proto, že jest to — po našem vědomí — nejstarší obraz pustého hradiska staroslovanského v našich vlastech. Že pak obrázek ten není pouhou fantazií, ale že je kreslen dle skutečnosti, dle přírody, o tom poněk i zřejmé srovnání jeho s půdorysem dnešní Libice na str. 61. Na obrázku tom tedy viděti, jak vypadal „hrad“ Libice v XVII. stol.; hradisko menší bylo tehdy, tak jako dnes, již pustým; město, které na obrázku vidíme v planiněch, je dnešní ves Libice. Třebas pak vyobrazení toto je o 600 let mladší než událost, kterou zobrazuje, přece co do blavní věci je správným; událat se krvavá tragédie r. 995. v skutku v místech dnešní Libice. Máme na to klassického svědka, nejslovutnějšího mezi žijícími dějepisci českými, překladatele Kosmova samého, W. W. Tomka, jenž ve svém pojednání „Oldřiš a Libice“ (v Památkách archaeol. a místop. III. 102.) praví následující: „Když pak i místní pověst neklade památky rodu sv. Vojtěcha do jiného staršího hradu tudíž na blízce, ježž lid zná a starým hradem skutečně jmenuje, než vesměs do nynější vsi Libice, musíme ovšem míti za to, že hrad Libice, pověstný za časů

¹²⁾ Růže česká čili Život sv. Vojtěcha. V Praze, 1668.

Slavníkoveč a Vršoviceč, stál tu kde nynější ves Libice, staré pak hradiště u vsi že jest ještě staršího původu z časů pohanských.“ S tím také úplně souhlasí konservátor Beneš, jenž Libici důkladnému prozkoumání podrobil a v Památkách archaeologických (díl VII. str. 255.) následovně píše: „Jako Přemyslovi vystavěli si naproti Vyšehradu nový hrad Pražský, tak i v Libici, když západní „starý hrad“, na němž druhdy Svatoslav byl přebýval, slavnému rodu již nestačil, vystaven byl v stranu východní větší hrad („město“), na němž Slavník s čeledí svou seděl, na němž udály se skutky, o nichž víme z časů sv. Vojtěcha.“ Na základě archaeologických badání v Libici lze tedy s určitostí tvrditi, že již za doby sv. Vojtěcha, t. j. v X. století obydleno bylo hradiště, v němž dnešní Libice stojí: i jest tedy vypravování Kosmovo o „mlicích“ in „urbe“ Libici zcela případné, jelikož urbs Libice byla skutečně městem, právě tak jako jiné „hrady“ staroslovanské. Z onoho shora citovaného překladu Tomkova však viděti, do jakých odporů zaplétají se samy ti, kdož učí, že do XIII. stol. slova „urbs, civitas, oppidum“ překládají se nunej jenom slovem „hrad“ a nikoli slovem „město“. Překlad takový je arci správný dle staré slovanštiny, nevyhovuje ale dnešnímu pozměněnému smyslu slova „hrad“. Překládáme-li tudíž slova ona v duchu staré slovanštiny slovem „hrad“, nutno přidati k překladu takovému výklad k pravému porozumění nezbytně potřebný, jehož ale u našich největších historiků nenacházíme. Výklad takový však arci nesrovnával by se s oním učením, že staří Čechové, jako Slované vůbec, neměli měst. —

Kromě zpráv historických, psaných, však pro náš náhled mluví také prameny jiné, z nichž prachistorická archaeologie čerpá, totiž památky hmotné a pak tradice čili ústní podání. Co se především týče památek hmotných, tedy ovšem nedochovaly se našich dob zbytky měst staroslovanských v té způsobě jako měst řeckých, římských, egyptských persských a j. Stavěti Slované až do X. století po většině jen ze dřeva, tak že když ta která osada jejich lehla popelem, znižely tím úplně všechny stopy její — vyjma kousky vypálené hlíny, již vymazány byly mezery mezi trámy a břevnovím.⁽¹⁾ Města staroslovanská tedy buďto zašla úplně, tak že jen náspy bez jakýchkoli zřícenin jejich místa označují, anebo trvají dosud, ale ve tvářnosti měst moderních, z nichž prvotní tvářnost dnes již poznati nelze. Nám známy jsou jenom dvě staroslovanské osady v Čechách, doposud původními valy obelhané: jest to zmíněná již Libice a pak ves Hradiště na břehu Mže. (Pojednal o ní Kalina z Jäthensteinu ve svých „Röhmens heidnische Opferplätze“ 85; srov. též Vocelův Pravěk 431.)

Zřícenin měst staroslovanských — vyjma hradební náspy a velmi zřídka spore základy zdí — tedy dnes není: za to však chovají mnohá hradiška slovanská v líně svém takové množství drobných předmětů předvěké kultury, že již touto samotnou okolností je dokázáno, která místa ona osídlena byla zcela jinak než pouhé hrady ve smyslu pozdějším. Uvážíme-li, jaké množství starožitností nalezeno bylo již na př. na Le-

⁽¹⁾ Ostatně není otázka, kdy Slované z kamene stavěti počali, podnes tak důkladně prozkoumána, aby byla vyloučena uprávněnost domněnky, že Slované s kamenými stavbami obeznámeni byli již mnohem dříve. (Srov. na př. tento Časopis č. V. str. 45.)

skomé u Mor. Krumlova, na hradisku Křipickém, na horách pálavských, v Čechách pak na př. na Řivnáči, u Levého Hradce, kde vrstva kulturní je i 5 m. hluboká, na hradšti Sárceckém, Tetně, obzvláště pak na hradšti Stradonickém,¹⁴⁾ v dnešních Dol. Rakousích pak na hradisku Štíhřidském a j., tu nemůže býti pochybnosti o tom, že místa tato nebyla pouhými sídly pohlavára kraje s jeho družinou, nýbrž že byla „stálým bydliskem mnoha tisícem lidí po několik století“ (Břet. Jelínek: Schutzu. Wehrbanten, 73.). Jsou arci také hradiska, kde — dle paměti lidské — pravie anebo jen poměrně velmi málo starožitností nalezeno bylo, ačkoli jsou rozsahu tak náramného, že jich za pouhé hrady ve smyslu středověkém pokládati nelze. Tu bychom však dříve zjistiti musili, zdali se na nich snad dříve, než počato hradisko zkoumati a účely vědecký mi, starožitnosti nenalezly. Vždyť v muzejích našich chováme pouhé zbytky toho, co během mnohých set let z lůna země objeveno bylo. Částka nepoměrně větší objevených starožitností padla za obět nevědomosti, svévoli a zistnosti nálezů. V některých krajinách prováděn s vykopáváním starožitností z pouhé zábavy a kratochvíle pravý sport: tak na př. praví vatislavský měnec Jiří Uher v jednom listě psaném r. 1544. dru. Ondřeji Aurilabru (Goldschmiedovi), že jest u vatislavských měšťanů zvykem, v době svátků svatodušních podnikati výlety do Masselu a tam na tzv. Töppelberku pro kratochvíli vykopávati popelnice.¹⁵⁾ Možno si z toho učiniti pojem, jak mnohé nálezště starožitností takovýchto hanyhodným způsobem bylo vyčerpáno dříve, nežli počato bylo prohledávati je za účely vědeckými. Mimo to třeba i toho s myslí nepouštěti, že v hradiskách nalézají se jenom takové památky, které člověk odhodil jako nepotřebné, anebo které katastrofou nějakou, jako požárem a pod., pod zemi se dostaly. Upírati však nechceme, že některá ohrada nebyla obydlena stále, nýbrž že sloužila jen za útočiště okolnímu obyvatelstvu v čase války.

Pravili jsme, že z měst staroslovanských nezachovaly se nám původní hradovy. A přece nacházíme dosti často na prehistorických hradštích jisté hradovy podnes zachované, ano podnes upotřebované, stavby to, které nemohou býti zbytkem pouhé hradu ve smyslu středověkém: — tot. chrám v. Možno-li si tu okolnost, že chrámy ty vystavěny jsou zcela o samotě na kopci často neschůdném, vysvětliti jinak než tím, že kolem nich rozkládala se kdysi osada, která v průběhu doby přestěhovala pod kopec? A nejen kostely osamělé nacházíme na ohrazených kopcích, ale — což ještě nápadnějším — zhusta shledáme v opuštěném dnes hradšti ještě aspoň osadu mrtvých, hřbitov tot., jež by obyvatelé osady v dolině rozložené zajisté nebyli založili na kopci těžko přístupném, kdyby jim účta ku prastarému pohřebišti dávných předků, ve staré osadě na kopci kdysi bydlivších a tam k vědním spánkům ukládaných, nebyla bránila založiti nový hřbitov v nové osadě pod kopcem. Tak stojí ve staroslavném, dnes pustém hradisku Bučetském v Čechách, kde sv. Václav v literárním umění se cvičil, starožitný okrouhlý kostelík sv. Petra a při něm hřbitov; tak i na pustém hradisku Libošině, jež — jak Kosmas vypravuje — Libuše zalo-

¹⁴⁾ Podrobněji popsal vykopáviny těchto hradů prof. J. Havelka v Čas. muz. spol. 6m. (č. VII. str. 105. a násl. a č. VIII. str. 172. a 173.)

¹⁵⁾ Dr. Rud. Drescher: Ueber den gegenwartigen Stand der Ermittlungen auf dem Gebiete des schlesischen Heidenthums. (Schlesiens Vorzeit in Bild u. Schrift. I.)

žila, je starožitný kostelíček sv. Jiří uprostřed hřbitova. Také na pustém hradisku Dřevíči je kostelíček sv. Václava. (Voceláv Pravěk 403, 404, 408 a 430.) Podobně i na několika hradiskách dolnorakouských (na př. na Štiffridském) jsou podnes prastaré osamělé chrámy a hřbitovy¹⁷⁾. Takový osamělý kostelík na pustém hradišti viděti také na připojeném obrázku (na str. 19.), vzatém — jako obraz Libice — z Bolešuckého životopisu sv. Vojtěcha (Rosa bohemica) a představujícím zavraždění tohoto světce pohanskými Prusy, jimž sv. Vojtěch víru Kristovu kázal. V pozadí obrázku znázorněna také pověst o zázraku, kterou zaznamenal Paprocký (Stemmatographia part. 2. de episcopis pag. 278.), že prý totiž mrtvé tělo mučedníka, jemuž již probodenému pohané byli ještě také hlavu ufali, zdvihši utatou hlavu svou krácelo do chrámu města, kde za poslední doby života svého bohoslužby konával.¹⁸⁾ Zázrak tento znázornil Skreta, od něhož i tento obrázek pochází, v pozadí obrázku, jenom že na místě města nakreslil opuštěný kostelík v pustém hradišti. Tak asi vypadalo město ono (oppidum), k němuž se pověst tato víže, ve stol. XVII. za doby Skretovy.

Některé z takových kostelíků na hradiskách jsou arci původu novějšího, jako kaple sv. Trojice na hradě Náměšťském, nebo kaple sv. Víta i Václava na hradišti Staro-Kouřimském v Čechách, obě v minulém století vystavené. Tu však bylo by třeba napřed zjistiti, zdali takové novější kaple a kostely nebyly postaveny na místě starých, věkem sešlých chrámův, o nichž se nám namnoze zpráv nezachovalo. Víme zejména, že kostelík na Hostýně, r. 1748. vystavený, r. 1787. bleskem zapálený a teprve r. 1841. opět obnovený, zbudován byl na místě prastaré kaple. Jak známo, tvrdí tradice i rukopis královský, že na Hostýně ve XIII. stol., za návalu tatarského stála kaple divotvorné Matky Boží. Starší ještě větší přisuzuje tradice kapli sv. Klimenta u Osvětiman, při níž stál klášter, dnes dávno úplně rozbořený, a kterou obklopují podnes zachované dvojnásobné valy; není pochybnosti, že kaple ta pochodí z dob kyřilo-metodějských. Že jak Hostýn, tak i Hora sv. Klimenta byly druhdy sídlem většího počtu obyvatelstva, o tom svědčí rozsáhlost a mohutnost valů na obou těchto památných místech: Hostýnské mají délku asi 2000 metrů, valy Osvětimanské obklopují pak prostoru 115 hektarů. Ze zejména Hostýn již za doby předhistorické obydlen byl, dávno před vpádem Tataři, to dokazují nálezy, které i při zběžném ohledání Hostýna učinil prof. Maška a popsal ve článku „Archaeologická vycházka na Hostýn“ (ve Sborníku muz. společnosti ve Val. Mezifíci).

Vůbec lze míti za to, že nejstarší kostely křesťanské stavěny byly zajisté v osadách nad jiné důležitých, četnější zalidněných, ve centrech celého okolí; i plyne z toho, že tam, kde založeny za prvních dob křesťanských u nás kostely, stála města. —

Na tomto místě nemůžeme mlčením pominouti jednu poznámku výtečného Krekova spisu „Einleitung in die slavische Literaturgeschichte“ (Úvod do dějin slovanské literatury), kdež na straně 148. v poznámce

¹⁷⁾ Viz: M. Much, Germanische Wohnsitze und Baudenkmäler in Nieder-Oesterreich v Mittheilungen der anthropolog. Gesellschaft in Wien. V. 109. a násl.

¹⁸⁾ Na zvýšení zázraku pak zpívala prý utatá hlava sv. mučedníka staroslovanskou píseň „Hospodine pomiluj ny“, kterou druhdy všeobecně svat. Vojtěchovi připisováno.

se praví, že z významu slova „grad“ u některých národů slovanských nelze souditi na existenci slovanských měst za pravěku, t. j. „za dob slovanské jednoty jazykové.“ Nebylo nám možno, na poznámku tuto odpovědět již shora na místě příhodnějším, kde jsme mluvili o významu slova „grad“ u Slovanů východních a jižních; neboť II.

vydání díla Krekova vyšlo teprve během tohoto roku, po vytištění dřívějších částí tohoto článku. Činíme tak nyní, pravíce tolik: Není účelem tohoto článku našeho, dokazovati existenci měst staroslovanských již „za doby jazykové jednoty Slovanů“, kterou Krek klade od V. století před Kristem do 3. až 4. stol. po Kristu. Účelem řádků těchto je dokázati, že Slované měli města dávno před tzv. zakládáním měst dle práva německého u nás, které počalo teprva po r. 1200. Od rozštěpení

Sunt aquae vividae hinc et deinde sunt omnia vitae mea
Ejdem. 2. N. 14

Zavraždění sv. Vojtěcha pohanskými Prusy.

Dle obrázku Skřetova v Buleňeckého „Rosa bohemica“. V pozadí ubírá se pustý hradiskem mrtvé tělo svatého Vojtěcha, nesoucí učtou lilavu avon, do kostela v hradisku tom stojícího.

„hrady“ byly městy, to dokazuje také název silnice, jež ve starých listinách slovanských čteme a jenž podnes udržel se na Slovensku tot. slovo „hradská“, t. j. cesta. Víme, že dle práva slovanského byl lid každé župy povinen stavět a opravovat tyto veřejné cesty, od „hradu“

se Slovanů v různé větve, kteréžto rozštěpení stalo se dle Kreka asi v 3. nebo 4. stol. po Kr., do r. 1200. jest dlouhá ještě doba, částečně ještě do pravěku zasahující, a pro tuto dobu vedeme důkaz o existenci měst staroslovanských, t. j. — jak slovu tomu i Krek správně rozumí, — o existenci „větších, těsněji vedle sebe stavěných komplexů budov, náspevn (valem) a příkopem obklopených a stále obydlených“ (viz str. 60. pozn. 3. Krekova spisu).

Že staroslovanské

k „hradu“ vedoucí. Cesty tak pečlivě v dobrém stavu udržované měly tedy zajisté důležitost nejen vojenskou, nýbrž také obchodní, ano tuto dle našeho mínění více než onu; spojovaly obchodní stanice či tržiště, jakými právě „hrady“ staroslovanské byly.

Konečně také tradice svědčí pro naše tvrzení, že staroslovanské hrady byly skutečnými městy. Tak o hradišti Hryzelském v Čechách dle Vocela (Pravěk 416.) „okolní obyvatelé vypravují, že v těch „starých šancích“ před věky město stávalo.“ Podobně stvrzuje konservátor M. Lüssner o hradišti u Nasevrk v Čechách: „Vesničané tamnější vypravují, že zde někdy město stávalo.“ (Vocelův Pravěk 422.) Naproti městu Kouřimí je hradiště, které podnes „Stará Kouřim“ sluje a je rozsáhlejší než dnešní město Kouřim uvnitř hradeb. (Památky arch. a místop. díl IV. odd. II. str. 32.) Taktéž tvrdí obyvatelé Liličtí o dnešní vsi Lilibci, že byla druhdy městem („městem Slavníkovým“). O starém městě Turovu na Slovesku byla již shora zmínka. Na Moravě známo jest mi pouze, že u Velk. Újezda jest místo řečené „Na městském“; o místě tom je pověst, že tu kdysi stálo krásné město, které se propadlo. Takových pověstí našlo by se zajisté ještě mnoho, kdyby se k nim zřetel badatelův obrátil. Že pak tradice čili ústního podání pro badání praehistorické podceňovati nelze, ukázal dr. Wankel v článku „O pramenech praehistorických“. (Časop. muz. sp. olom. č. 12. str. 145.)

Že jsme již před tzv. zakládáním měst dle něm. práva měli města, která až do historické doby potrvála, o tom svědčí dále naše tzv. „Stará Města“¹⁹⁾. Historie jejich je černým listem v knize dějin Přemyslovců. Obecný osud jejich byl takovýto: Vedle kvetoucího města slovanského založil panovník město nové dle práva německého t. j. nadal je privilegiemi na úkor celého okolí, zejména tzv. právem milovým, dle kterého v obvodu jedné míle kolem města nesměly provozovány býti živnosti. Tím arci usnadněna osadníkům nového města, po většině z Němec přistěhovalým, konkurence s živnostníky domácími, sousedními; ba nejen to, nýbrž právem milovým zadána smrtelná rána sousednímu městu slovanskému v obvodu práva milového ležícímu. Následkem toho upadl v tomto starém městě průmysl i obchod, neboť živnostníci i obchodníci stěhovali se do města nového privilegiemi nadaného; někdejší kvetoucí město slovanské muselo za takových poměrů pozbyti významu a pokleslo zpravidla na pouhou vesnici. Staré, zvláštní jeho jméno vymizelo a lid nazýval je — na rozdíl od města nového — jmenem všeobecným „Starým Městem“. Tím se vysvětluje, že naše „Stará Města“ na Moravě jsou dnes vesnicemi; bylyť ony před německou kolonizací XIII. věku skutečnými městy. Zároveň dokazuje název tento, že moderní slovo „město“ kryje se se starým významem slova „hrad“. Uplnou analogii tohoto zjevu shledáváme při pomorském městě Penkum, kde Hugo Schumann²⁰⁾ objevil staré hradiště slovanské; nazývat se část dnešního města Penkum, na onom hradišti stojící, „die alte Stadt“ = Staré Město.

Nejdůležitější ze „Starých Měst“ moravských jest ono při Uher. Hradišti, starý to Velehrad. K tomu, co jsme shora o něm pravili, podotýkáme ještě tolik: Když král Přemysl Otakar II. r. 1257. zakládal

¹⁹⁾ Viz V. Prasek: Záhady místopisné v časop. „Komenském“ 1891.

²⁰⁾ Die Burgwalle des Randowthales (Baltische Studien XXXVII).

dnešní Uh. Hradiště. měl v úmyslu, aby nové toto město se nazývalo „Novým Velehradem“. (Datum et actum apud Novam Velgrad.) Lid však nazýval i nové toto město dále tak jako doposud, Hradištěm totiž, ježto na ostrově, na němž ono vystavěno, byly z doby říše velkomoravské valy, zbytky hradeb starého Velehradu, jenž — jak jsme již dovodili — rozkládal se i po druhém břehu Moravy; zejména dnešní Staré Město jest zřejmě totožno s onou „antiqua urbs Rastici“ letopisů Fuldenských, jakož i s „antiqua civitas“ listiny z r. 1202. (usque ad vallum antiquae civitatis²¹⁾).

Dále uvádíme „Staré Město“ Litovelské, dnešní to předměstí směrem k Unčovu. Již Volný²²⁾ soudí, že Litovel patří mezi nejstarší města moravská; nepřipomíná se však před r. 1241, kdy byla od Tatarů zničena. Volný také již propovídal domněnku zajisté správnou, že ono původní, od Tatarů zničené město prostíralo se na místech dnešního předměstí „Starým Městem“ zvaného. Kdyby ona stará, od Tatarů zbořená Litovel byla pouhou dědinou bývala, neslula by nejstarší část její „Starým Městem.“ — Dnešní vesnice Staré Město u Mor. Třebové nazývá se v listinách až do II. polovice XV. stol. Starou Třebovou, a ještě v letech 1350—1450. trhovým městečkem. Byla tedy druhdy městem a sklesla na vesnici teprva následkem založení (ve XIII. stol.) dnešního města Mor. Třebové s privilegii něm. práva.²³⁾

Rovněž tak byly osady řečené „Staré“, položené nedaleko měst a městeček stejnojmenných, městy nebo trhovými vsen, a jen privilegii nových (stejnojmenných) měst, u nich založených poklesly na vesnice. Tak zejména dnešní vesnice Stará Břeclav jmenuje se německy podnes Alten markt (t. j. Starý trh; tedy místo trhov. o důležitosti obchodní svědčící). Roku 1050. připomíná se město Břeclav. Poněvadž dnešní město Břeclav nemohlo vzniknouti před stol. XIII., míní se onim městem Břeclaví r. 1050. zajisté dnešní dědina Stará Břeclav. Rovněž pochodí Staré Brno ještě z doby slovanské, neboť mělo obyvatelstvo veskrze české ještě dlouho po založení ostatních čtvrtí města Brna dle práva německého.

Ne vždy však založeno bylo nové, německým právem nadané město vedle starého města slovanského. Máme četné zprávy listinné, že mnohá města moravská před dobou německou (ve stol. XIII. počínající) měla čestnou dobu slovanskou, jsouce osadami, počtem obyvatelstva i obchodem kvetoucími. Prokázali jsme to již shora o Olomouci, již dána bylo německé právo — tak jako jiným městům — teprva po r. 1200., kdežto rozkvět jeho datuje se z dob daleko starších. — O Znojmě, jehož německá doba počíná rokem 1226., víme, že tu odbyvány již r. 1086. týdenní trhy, neboť roku řečeného udělil král Vratislav opatovskému klášteru benediktinskému důchody každého devátého trhu týdenního ve Znojmě. — V Kroměříži odbyván r. 1207. taktéž jeden výroční trh, kdežto městem dle německého práva stala se teprva r. 1258. — Přerov byl trhovou osadou již r. 1086., ježto t. r. král Vladislav důchody každého

²¹⁾ Srov. Brandl: Poloha starého Velehradu 16; — Christin: „O dřevním Velehradě“ v časop. „Komenském“ roč. II, 446. a násl.

²²⁾ Die Markgrafschaft Mähren, V. 177. a násl.

²³⁾ O ostatních „Starých Městech“ na Moravě a Slezsku viz citovaný článek Praskův. Staré Město Litovelské v něm uvedeno není.

devátého trhu týdenního v Přerově udělil klášteru opatovskému v Čechách. Německého práva městského se jemu dostalo teprve r. 1256. od Přemysla Otakara II., právo milové pak uděleno mu dokonce teprva r. 1278. od císaře Rudolfa Habsburského. Prostějov připomíná se poprvé r. 1201. a sice již jako město s právem trhovým (jura forensia exercet), tedy v době, kdy práva německého ještě neměl. —

Příklady uvedené postačí snad pro důkaz, že se nikterak nesrovnává s pravdou, tvrdí-li se, že města vznikla u nás teprve kolonizací německou ve XIII. stol. Měst ve smyslu práva německého arci nebylo, ale slovanských měst, to jest osad s charakterem městským bylo u nás dávno před tím dostatek. Ono zakládání měst v XIII. stol. u nás tedy vlastně záleželo v tom, že stará existující města a trhov. místa slovanská byla tehdy buďto propůjčením německého práva a usazením v nich německých osadníků přetvořena na města německá, anebo že byla založením v sousedství nového, výsadami opatřeno města k úpadku přivedena.

Každým řádem byl tedy u nás dávno před tzv. „zakládáním“ měst dle německého práva život městský v plném rozvoji. A jako na Rusi kvetla i kvetou města bez německého práva městského, které až tam neproniklo, tak kvetla a ve květu svém by se byla i dále rozvíjela i u nás města i bez tohoto, i od mnohých historiků našich velebeného „dobrodiní“ západní kultury. —

Nechceme arci upadnouti v extrém opačný naprostým tvrzením, že všechny staroslovanské hrady bez výjimky byly městy; hrádky menší měly snad jen účel strategický (t. j. obranný) a snad také náboženský (bojiště).

Při mnohých hradišcích odporovati se zdá náhledu, že byla stálým bydliskem většího počtu obyvatelstva jistě okolností přírodních, — totiž nedostatek pramenů vody; neboť jen v nemnohých hradišcích nalezáme dnes — následkem vysoké polohy jejich — prameny a studánky, jako na př. proslula studánka na Hostýně, v Čechách pak v hradištích na Plesivci, St. Kouřimi, Hostimi, Leštěni a j. Nedostatku vody pramenité snažili se však obyvatelé mnohých „hradů“ pomoci cisternami; tak na př. objeveno bylo na hradišti Stradonickém v Čechách roku 1878. několik cisteren a velmi hluboká, ve skále vysekaná studně. Na Tetíně objeveny dokonce zbytky umělého vodovodu. (Jelínek: Schutz- u. Wehrbauten 126.) Při některých hradech, kde prýštil se horský pramen mino vlastní obvod hradů, zřízeny opevněné, t. j. hradbami kryté stazky z hradu až k prameni, jako na Dřevlči (Pravěk 130.), na Arkoně ružanské (Čas. Mat. Mor. VII. 33.) a j. Dokladů podobných najde se u nás zajisté dosti, obrátí-li se jen ku věci té patřičná pozornost. Uvážití však sluší také, že následkem postupujícího vysychání půdy tak mnohý horský pramen dnes je vyschlý. Na doklad můžeme uvéstí hrad Náměšť u Olomouce, kde posud jsou stopy nedávno teprv vyschlého pramene, tot. suchá dnes studánka i suché koryto potůčku.

S druhé strany ovšem existence pramene v hradišku není ještě o sobě dostatečným důvodem, abychom hradiško takové již pokládali za někdejší město. S jistotou neklamnou však tvrditi můžeme, že ráz města měly všechny takové hrady, které byly stálými sídly knížecími a biskupskými. Co se zejména naší vlasti týká, s určitostí tvrdíme, že již za doby říše velkomoravské, tedy v IX. stol., hrady: Velehrad, Nitra a Mosburg

(Staré Hradý) byly městy s četným obyvatelstvem, nikoliv pak pouhými hrady ve smyslu toho slova pozdějším. Ve stol. XI. a XII. pak byla na Moravě již celá řada měst, z nichž přede všemi knížecí sídla Olomouce, Brno a Znojmo uvádíme, pomíjejíce výčet oněch „hradů“, kde již v té době odbývány pravidelné trhy kupecké. —

Zbývá nám ještě podati obraz měst staroslovanských čili staroslovanských hradů a vytknouti pak, v čem lišily se zá-adně jednak od měst německých i moderních, jednak od hradů pozdějších, středověkých.

Z názvu staroslovanských měst, tot. ze slova „hrad“ vyplývá, že v všech na města starých Slovanů byla ohražena hradbami. U Slovanů tedy tvořily hradby podstatnou část charakteru městského. Osada neohražená byla dědinou (na Rusi „selo“—sídlo). Města staroslovanská musela chráněna býti hradbami již proto, poněvadž byla středisky národními, chovajícími posvátný, společný majetek národa, chrámy, často s velikou nádhrou stavěné i vyzdobené, a poněvadž byla sídly knížat a útočištěm všeho lidu před nepřitelem.

Co do podoby, polohy i velikosti jsou hrady staroslovanské nad míru rozmanité. Co se týče polohy čili místa, kde hrady takové zakládány, lze jen tolik všeobecně říci, že vybíráno k nim místo již od přírody pevné, nesnadno přístupné. Nacházíme je tedy na osamělých vrších homo-lovitých, nejčastěji však na horských ostrozích, avšak také v rovinách, zejména na ostrovech nebo při stoku dvou vod. V té příčině každá jednostrannost svedla dosud k úsudkům mylným. Meklenburský archaeolog Lisch zkoumal jenom meklenburská hradiska a poněvadž tam našel pouze hradiska v močálech a jezerech, tvrdil, že staří Slované stavěli své hrady jenom v močálech, i soudil z toho, že hradiska na kopcích zbudovaná jsou původu germánského, resp. německého. Při tom zapomněl, že v nejbližším sousedství Meklenburku, tot. na ostrově Rujaně, kdež přece o slovanském původu tamnějších hradíšť není ani nejmenší pochybnosti, není pražadných hradů v močálech, nýbrž všecky na vrcholech hor. Mylný, poněvadž jednostranný úsudek ten opravil nyní Schumann¹⁴⁾, jenž v údolí Randovském v Pomersku našel hradiska jak v močálech tak na horách, a na základě úplné stejnosti nálezů v jedné i v druhé učiněných dovozuje stejný slovanský původ obojího druhu hradisk.

Naši staří předkové dovedli se právě při svých obranných stavbách přispůsobiti útvaru půdy: v krajinách hornatých využítkovali strmých strání, osamělých vrcholův i táhlých ostrohův horských; v krajinách rovinatých, vodami a močály prostoupených dovedli se však také „zakopati“ do země, poněvadž ostrovů jezerních, jakož i ostrohův u jezer i na stoku dvou řek, ano stavíce hradby své i na nepevné, povolující půdě močálů, takže diviti se musíme neúnorné vytrvalosti předků našich, stavějících znova i znova sedající se stále náspy v močálech nasypané. Udržení takových stále klesajících hradeb v dobrém stavu bylo možno jenom tím způsobem, že celý národ pokládal práci tu za svou povinnost, což zváno „gradozdění.“

Tento smysl pro využítkování povahy půdy k opevnění sídel jeví se ostatně při starých Slovanech nejenom stran hradů, nýbrž i při všech ostatních sedliskách jejich. Vizme jen půdorys staroslovanské dědiny.

¹⁴⁾ Die Burgwalle des Randowthals (Baltische Studien XXXVII.)

Domy stavěny jsou těsně pohromadě, tvoříce souvislou, více méně okrouhlou náves, do níž byl zhusť pouze jediný vchod, a i tento vchod vede přes vodu, tedy buď brodem nebo po mostě. Dědina pak obehjata je souvislým věncem zídek. Nejednou slyšel jsem důstojníky vysloviti se, jak znamenitě dají se hájiti takové osady se souvislými zahrádními zídkami. V čerstvé paměti ještě jest, kterak hanácká Senice, jednoduchá to staroslovanská dědina, uhájila se Švédům. Není to tedy tak zcela s pravdou, praví-li se, — což často jako utkvělou frází čtáváme — že staří Slované bydleli jednak v pevných hradech, jednak v otevřených dědinách. Dědiny našich předků právě naopak byly pečlivě uzavřeny, o čemž názvy jejich částí jako „brána, před branou, zábrani“ a pod. zřejmě svědčí, právě tak jako dosavadní vzezření starých dědin našich.

Však o stavbě staroslovanských dědin udá se nám snad ještě na jiném místě příležitost šíře promluvit; vraťme se ku hradům. Mnohdy nezdá se býti místo přírodou nijak chráněno; to však sluší uvážiti, že za to tisíciletí, ano za delší ještě dobu, která od založení hradu toho uplynula, mohlo se velmi mnoho na místě tom změnit: vody berou jiný směr, hledajíce si nová ložiska; také byla před tisícem let vlast naše zřejmě bohatší na vodstvo, i lze za to míti, že zejména rovina Haná tehdy pokryta byla na přemahlych místech močály, kde dnes plní rolníkův suchou půdu rozrývá.

Příkladem hradu, na ostrově a vůbec na rovině uprostřed močálů Tezičoho, je staroslavský Velehrad moravský v místech dnešního Uher. Hradiště, jehož okolí podnes každoročně řekou Moravou bývá zaplaveno. Na severní Haně podařilo se mně letos konstatovati jedno hradisko na úplně rovině položené. Hradisko to leží asi 1 hodinu od Olomouce směrem severozápadním, od dědiny Skrbeně asi 5 minut vzdáleno směrem k Náklu. Uprostřed polí, rovných jako stůl pozoruje jenom bystré oko vyvýšeninu ze strany od Skrbeně zcela pozvolna vystupující, a jenom k severu srázné zakončenou. Nejvyšší bod tohoto vyvýšeného místa je jenom asi 2 metry nad okolní rovinou; objem celého místa obnáší asi 1000 kroků. Sotva bych si byl místa toho povšimnul, kdyby mě nebylo jméno těch polí na ně upozornilo; jmenovitě se mírná zvýšenina ta podnes „hradisko“. Při zběžné jen návštěvě, kterou jsem tomuto hradisku věrovati mohl, shledal jsem půdu plnou střepeň z nádob prehistorických, kostí zvířecích a uhlí, ano i jedno kamenné drtidlo na obilí se mi tam namannulo. Kopati nebylo tehdy — v době žní — ještě možno. Při tom pozoroval jsem tuto nápadnou okolnost: Se tří stran obklopeno je hradisko toto rolemi panskými a částečně dosud mokřými lukami panskými, patřícími velkostatků města Olomouce, kdežto hradisko samo je rozděleno na parcely k ušedlostem skrbeňským patřící a jen úzký pruh polí mezi hradiskem a dědinou Skrbení spojuje pole na hradisku s ostatními polnostmi skrbeňskými. Vysvětluji si tu věc tím způsobem, že krajina kolem tohoto hradiska byla daleko do doby historické močalem, půdou bez pána, až za dob německého práva feudálního prohlášena vysýchající sporná půda tato jednoduše za majetek panský.

Na Haně najde se ještě zajisté více takových hradisk na bývalém ostrově položených. Olomouc arci sluší čítati k hradům náhorním; ale nynější klášter Hradisko u Olomouce stojí zajisté na bývalém ostrově, za hrad slouživším. Hradisko u Skrbeně nemá valů, právě jako ostrovní

hradiska v Pomorsku. Okolní voda byla pokládána za dostatečnou ochranu. —

Na poloze i útvaru místa či hradiště pak závisela jak podoba tak i velikost hradu. Hradý na osamělých vrších jsou často podoby okrouhlé věnčice náspý svými homolovitý vrchol hory; hradý na ostrozích jsou zhlusta podoby vejčité, ježto ostroh bývá od ostatní náhorní roviny oddělen obloukovitým náspem. — Tu i tam vyskytuje se i tvar čtverhranný, ale jen výjimkou, neboť čára přímá není u Slovanův oblíbenou; Slované mluví eary oblé, více méně zakrouhlené.

Velice nestejny jsou hradý staroslovanské i co do velikosti. Uvedli jsme již z předu několik hradů velkých rozměrů. Vedle toho známý jsou však i hrádky tak malické, že nemohly pojeti mnoho stálého obyvatelstva. Rozhodujícím byl tu útvar půdy: na homolovitém kopci, na ostrovu jezerním bylo každé vzrůstání hradu, každé šíření se této osady nemožným. Na velikosti hradu pak záviselo jeho pojmenování: hrad, hradeč, hrádek, ano i hrádeček. Zda-li jména tato obsahovala i nějaký rozdíl věcný, zda-li na př. „hradý a hradeč“ sloužily jiným účelům než „hrádky a hrádečky“, nelze na ten čas rozhodnouti. Jisto jest pouze tolik, že dnešní města, z někdejších staroslovanských hradů povstala, často nesou názvy „hrad“ (Bělehrad, Stargrad atd.), jakož i „hradeč“ na př. Králové Hradeč, (změněno v Grätz, Garz a pod.), nikdy však „hrádek“ nebo „hrádeček“. Lze z toho tedy souditi, že tyto poslednější názvy dávány takovým hrazeným místům, která nebyla města, ježto v nich pro četnější obyvatelstvo (kupce atd.) ani města nebylo; tyto menší hrádky mohly míti jen účel strategický, tedy obranný, anebo náboženský (bojiště).

Přesněji přisuzuje sice hradům staroslovanským také účel výbojný, čemuž možno však rozuměti jen tak, že hradý založené v zemích nově obsazených měly účel, držení země té zajistiti. Noví držitelé země zakopalí se v pravém smyslu slova do ní, aby nemohli z ní býti vypuzeni. Eminentně strategický účel měly zajisté hradý podél hranic zemských vystavěné, nejen oproti národům jiného kmene, zejména oproti Němcům, nýbrž i oproti sousedním plemenům slovanským. Takovými hradý pohraničními jest na př. oněch 24 hradů, které stály podél hranic Pomorska a krajiny Ukerské při ústí řeky Odry. Hradý ty jsou od sebe zpravidla míli, často i jen půl míle vzdáleny a jsou vesměs menších rozměrův majíce v průměru svém nejčastěji 100, výjimkou 200 kročejů. U nás nazýváno hradý takové „Strážemi“; o nich pojednati však ponecháváme si na budoucno.

Rozdíl důležitý zdá se nám ležeti též v tom, měl-li hrad jediný násep, či několikánásobné valy. Že hradý několikánásobnými valy opevněné neměly jen účel strategický nebo náboženský, nýbrž že to byla hrazená bydliště většího počtu obyvatelstva, pro to mluví zejména ta okolnost, že valy zevnější bývají od vnitřních značně vzdáleny, takže prostor od zevnějších valů k vnitřním bývá často větší než-li prostor vnitřním náspem uzavřený; jinými slovy: hrad okolní bývá rozsáhlejší než-li hrad vnitřní; neboť v tomto vnitřním hradě bylo potřeba jenom místa pro palác knížecí, chrám a jiné budovy veřejné, kdežto vlastní obyvatelstvo městské bydlelo v hradě okolním. Ve hradě vnitřním obdávány sněmy a slavnosti náboženské i národní;

²⁴⁾ Zur rumänisch-ungarischen Streiffrage.

ve hradě okolním pak odhývány za míru trhy, tu bydleli kupci a ostatní obyvatelstvo. Důkaz pro tento obraz hradů staroslovanských poskytuje nám na př. Kyjev, Olomouc a nesčetné jiné hrady, jejichž prvotní podobu dnes určití můžeme, a při nichž hrad vnitřní obklopen byl hradem okolním buď na všech neb aspoň na několika stranách. Jest arci pravděpodobno, že ve hradě okolním jistě číst zůstávala prázdnou, neobydlenou, ježto byla rezervována pro případ války, aby tam mělo místa obyvatelstvo okolních dědin, ku dotýčenému hradu hledících.

S touto naší představou o staroslovanských hradech arci naprosto nesrovnává se ničím neodůvodněný náhled Dudíkův, dle něhož prý staroslovanské hrady dají se srovnati s většími hrady XIV. století!²⁴⁾

Hrady staroslovanských hradů sestávaly z příkopu i násypu často ohromné výšky a šířky, jak o tom svědčí jednak četné zprávy německých kronikářů, jednak stopy do dneška — po době více než tisícileté! — zachované. Násypy arkonské na Rujaně byly dle Saxa Gramatika 50 loket vysoké, tak vysoké, že žádná střela z pod nich vymrštěná, nemohla jich přeletěti. Jaký obdiv budil u Němců starý Velehrad a jiné hrady staromoravské, bylo již řečeno.

Z jakého materiálu staří Slované násypy hradů svých stavěli, zdali jen z hlíny či také z kamene a jsou-li tedy hlíněné i kamenné valy původu slovanského, — to jest podnes otázkou spornou, rovněž tak jako otázka, zdali valy t. zv. spečené, zvláště to druh valů kamenných, Slovanům přičísti sluší. Vogel odpověděl ve svém „Pravěku“ k otázce té zcela určitě tvrdě, že jen hlíněné násypy jsou slovanské, kdežto valy kamenné Keltům připisuje. Že však učení toto není povýšeno nade všelikou pochybnost, o tom svědčí následující pozorování a tato úvaha. Naši keltologové tot pokládají také místní jméno Týn (jakož i formy od toho odvozené, Týnec atd.) po příkladě Šafaříkové za keltické. Dle učení Vorelova musela by tedy při všech těchto Týnech býti prehistorická ohrada kamenná. Zatím mohu na základě vlastního ohledání alespoň o hradišku u Vel. Týnce blíž Olomouce konstatovati, že násypy tohoto hradiška — pokud se zachovaly — jenom z hlíny nasypány jsou. Z toho jde, že jedna theorie keltická navzájem vyvrací druhou.

Jiná theorie opět připisuje hradiška se jménem, jejichž kmen tvoří slovo „ohr“, (resp. hradiška nablízku osad s takovými jmény) jako na př. Olhany — Avarům. Teprva podrobné zkoumání dotýčených hradišk ukáže, zdali učení toto je správným, zvláště zdali hradiška sem náležející nějakou společnou charakteristickou známkou od hradišk jiných se liší.

Dokud tedy celá tato sporná otázka — v jakém vztahu je materiál valů k národnostnímu původu jednotlivých hradišk, na základě důkladného zkoumání archaeologického rozluštěna nebude, do té doby jsme zajisté oprávněni, pokládati všechna prehistorická hradiška naší vlasti za dílo slovanských předků našich. Před ukončením procesu nároku svého se vzdávati, od rozumného advokáta zajisté nikdo žádati nebude; a tak i my jenom nezvratným důvodům vědeckým o neslovanském původu toho neb onoho druhu hradišk ustoupíme; důvodů takových však dosud neznáme.

Na náspech byly ohrady a věže zprvu dřevěné, později však, a to zajisté dávno před r. 1000., namnoze kamenné, jak o tom Nestor v příčině měst ruských svědčí. (Viz shora.)

²⁴⁾ Dějiny Moravy VIII. Str. 60.

Co se tkne společnosti hradecké, t. j. obyvatelstva měst staroslovanských, sluší především vytknutí, že u starých Slovanů nebylo nějakého zvláštního „stavu“ městského, lišícího se od lidu venkovského zvláštními právy, jak bylo u nás později dle práva německého. Že by dále společnost hradecká byla se skládala odjakživa jen z úředníků, posádky vojenské a družiny knížecí, ze sluhův a řemeslníků knížecích a jiných bezzemkův, tomu odporují jednak četná místa Nestorova letopisu, zejména uvedené shora citáty o městě Iskorostěnu, Bělohradě a městě Svatoplukově, jednak i zprávy jiné, na př. zpráva o Štětíně, kde bydlelo 100 zádruh. Zejména nelze za to mít, že by v hradech byli již za dob říše velkomoravské bydleli sami bezzemci, tot. sluhové a řemeslníci knížecí, jak se Palacký²⁷⁾ domnívá. To bylo snad na sklonku doby slovanské, po roku 1000, kdy vznikl se již centralismus zeměpanský, jenž dle vzoru socialního řádu německého počal třidit národ ve stavy; nemohlo toho však být v době květu zádruby, která bezzemkův neznala.²⁸⁾ Protož nelze nám také sdíleti náhled Tomkův²⁹⁾, dle něhož pod názvy „cives, oppidani, urbani“ do XII. stol. rozuměti se prý musí jen úřednictvo a služebnictvo knížecí, a sice prý proto, že „urbs, civitas, oppidum“ znamená „hrad.“ Dokázavše mylnost premisy, nepotřebujeme nyní vyvracet konkluzi; tvrdíme tedy prostě: poněvadž „urbs, civitas, oppidum“ značí skutečné město, tedy také výrazy „cives, oppidani, urbani“ rozuměti sluší obyvatelstvo města, jímž byli kromě úředníků, vojenské posádky a družiny knížecí také kupci, řemeslníci, ano i rolníci, jakož už z Nestora víme. Řemeslníci nebydleli ve městech arci výhradně, neboť průmysl slovanský kvetl po celém národě ve všech vesnicích, t. j. zádruhách, o čemž dávají důkaz přechetné názvy místní k jednotlivým řemeslům po ukazující, jako „Košíře, Bečváry, Koloděje“ atd. Ale ovšem byla staroslovanská města středisky obchodu, tržišti a skladišti zboží, a již za touto příčinou byla všechna staroslovanská města ohrazena hradbami před loupeživými nepřáteli. Že města staroslovanská byla vskutku výhradním bydlístem kupců, to víme ze zprávy o staroslovanském městě Rarogn, dle které Gotšalk Dánský zbořiv toto město, odvedl slovanské kupce „tam bydlící“ do Dánska.³⁰⁾

Z řečeného vychází zřejmě na jevo význam měst staroslovanských pro národ. Ona nevzťahala se na úkor průmyslu venkovského, jako později města německým právem obdařená. Naopak, staroslovanská města byla společným majetkem a společnou ochranou celého národa. Ona tu byla pro národ, k vůli národu, jenž z nich měl jen prospěch a bez nichž by nebyl mohl existovati. Tím se vysvětluje též povinnost lidu slovanského, stavěti a opravovati zdí městské (hradobzení) jakož i povinnost stavěti a opravovati cesty od města k městu vedoucí, tzv. „hradecké.“ Bylo to ve vlastním interesu národa, aby tyto národní roboty konal.

Ovšem, když staly se pak někdejší župní hrady, bývaly to společný majetek národa, výhradním majetkem zeměpanským, pozbyly roboty

²⁷⁾ Dějiny národu českého I. 1. str. 204.

²⁸⁾ Brovn. Časopis. muz. spolku olom. č. V. „O významu zádruby.“

²⁹⁾ Dějepis města Prahy I. 43.

³⁰⁾ Viz o tom: Dr. Sieniewski, Pogląd na dzieje Słowian zachodnio-północnych, strona 319.

ony právní podmínky, oprávněnosti své a staly se skutečným břemenem, z něhož pro národ prospěch nevycházel žádný. —

Postavení zcela jiné, ano zpráva opačné zaujímaly v národě našem města dle práva německého ve stol. XIII. a následujících založená. Co takovéto osady městy činilo, byly jediné ony výsady či privilegia, jež jim dávány na úkor starých měst slovanských. Německé právo vyznačuje se tím, že tlákuje lidskou společnost na samé kasty či třídy, jež pak propájením zvláštních výhod jedné třídy na úkor druhé staví navzájem proti sobě, a tvoří takto v národě protivy. Ono utvořilo zvláštní stav městský, čímž nastalo odeizení měst od ostatního národa, jenž ve městech německým právem obdařených spatřoval pak usurpátory svého práva odvěkého. Z toho vidno, že města dle práva německého zřízená byla pro národ pravým opakem měst staroslovanských.

I zevně jeví se rozdíl mezi městy (hrady) staroslovanskými a německými. Při o n ě ě h (slovanských) byla hradba nezhytným přídávkem, nutnou součástí; staroslovanská města byla právě všechna bez výnimky „hrady.“ Při městech dle práva německého založených není však hradba nezhytnou podmínkou charakteru městského. Tak víme o Litovli, že byla — po vypuštění od Tatařů — znovu vystavěna r. 1243. dle práva německého; avšak teprva roku 1327. dovolil král Jan Lucemburský Litovelským město své opevniti zdmi. — Příbor nazývá se již koncem XIII. stol. „oppidum“ t. j. městem; a přece opevněn byl hradbami teprva po r. 1389. — Mnohá města dle německého práva založená, nebyla vůbec nikdy opevněna zdmi; tak na př. Brušperk, založený r. 1269 od biskupa Brunona, jenž městu tomu udělil právo magdeburské, nebyl nikdy opevněn zdmi. A naopak zase osada Střelná ohrazena byla r. 1284. od hradištského kláštera hradbami, aniž se kdy stala městem.

Okolnost tato, že tot. k charakteru města dle německého práva nejsou zdi hradební nezbytně nutny, jeví se již i v názvu samém: „Stadt“ (= Stätte), což i do češtiny slovně přeloženo: město (stč. miesto = místo, osada) — oproti názvu měst staroslovanských: „hrad“ t. j. místo ohrazené.

Lze ostatně za to míti, že i německé slovo „Burg“ mělo tytéž osudy jako slovanské „hrad.“ Jako tot. „hrad“ původně značil každé místo hrazené, nejenom ohrazený zámek nebo dvorec (kteréhož významu nabyl teprv později), nýbrž i ohrazené město, — tak i slovo „Burg“ pochodí od slovesa „bergen“ (krýti, chrániti) znamenalo původně každé-
koli místo za ochranu sloužící, tedy každé místo hrazené, tudíž i hrazené město. Vždyť pak slovo „Bürger“ (t. j. slovně Burghewohner) znamená po-
 „měšťan“, nikoli obyvatele hradu středověkého. Tento širší význam slova „Burg“ ohmezil se na význam hradu rytířského teprva tehdy, když vytvořil se pojem města dle práva německého, dle něhož, jak jsme viděli, nebylo hradb ku charakteru městskému nutné potřebí.

Jaký pak byl dále poměr měst staroslovanských ku městům dnešním, moderním? Rokem 1848. resp. 1861. přestala města u nás býti městy dle práva německého: rokem tím zanikl dřívější zvláštní stav městský a z privilegií svých, či t. zv. „práv a svobod“ (Rechte und Freiheiten) zachovala města do dneška jenom nepatrné trosky, jako přímé volby do

sněmův a výroční trhy, nepatrná menšina měst pak uchovala si správní statut, dle něhož podléhají co do politické správy přímo zemským správám (mistodržitelstvu).

Rok 1848., potažmo 1861. ukončil šestistileté panování městského práva německého a přivedl opět k platnosti onu zásadu, kterou právo staroslovanské dávno před rozkvětem kultury západní bylo provedlo, zásadu, že před zákonem jsou sobě všichni rovni, a že žádný stav nemá požívat zvláštních privilegií. Z toho vyplývá, že města nynější ve smyslu veřejnoprávním mnohem bližšími jsou městům staroslovanským, než-li městům dle práva německého zřízeným. Právi-li tedy Dr. H. Jireček ve svém Slovanském Právu (I. 42) že „mesta v nynějším způsobu vznikla teprvé ve XIII. stol.“, možno tomu rozuměti snad jen ve příčině zevnější podoby měst, nikoli však ve smyslu veřejnoprávním; neboť v této příčině nedají se města nynější nikterak stotožňovati s městy od XIII. stol. dle německého práva zakládanými. Rovněž tak má výrok Brandlův, že „staří Slované měst v novějším smyslu slova neznali,“ a nebo, že „župní středisko starých Slovanů nemohlo býti městem v novějším slova smyslu“²¹⁾, oprávněnost svou i nom potud, pokud slovem „novější“ v těchto větách jsou míněna města dle práva německého zřízená a nikoliv města moderní, dnešní.

Poměr konečně hradů (měst) staroslovanských ku hradům pozdějším, středověkým, rytířským, je na snadě. Hrady staroslovanské byly společným majetkem a útočištěm i bydlištěm národa. — hrady rytířské pak byly soukromým majetkem jednotlivců. křtí ve smyslu práva německého, tvořice taktéž zvláštní, privilegovaný stav, byli nezřídka utiskovateli lidu, a ovšem na mnoze také odpovědnými nepřáteli měst. Hrady staroslovanské a hrady rytířské jsou tedy v ohledu sociálním taktéž protivy.

Co do zevnější tvářnosti jevíse následkem dotčené právě protivy, následkem prarůzného účelu obou druhů ráz zcela jiný. Podoba hradů rytířských je všeobecně známa; hylt to ohražené zámky, pevná sídla jediné rodiny, která si tu vydržovala posádku a komonstvo. Hrady staroslovanské pak byly jednak pevnými městy, v nichž kromě knížete neb náčelníka kraje nebo župy sídlila také správa náboženská, kde byly chrámy, kde bylo tržiště, shromáždíště a bydliště lidu, t. j. národa, jednak to byly strážné pevnosti, které však taktéž byly majetkem národním, nikoli jednotlivcovým. O nějaké — jakékoli srovnalosti hradů těchto s hrady XIV. stol. nemůže tedy býti řeči. —

Mezi těmito dvojími „hrady“ dobrý rozdíl činíti a pravý význam staroslovanského slova „hrad“ na paměti míti sluší každému historiku slovanskému, který nechce národ svůj připraviti o předležitý moment kulturní, tot. o někdejší existenci staroslov. měst, nezbytné to podmínky pol. a obchodu a vyvinutého života veřejného. Mělť vskutku, jak jsme dokázali, staří Slované velkolepá i četná města již v té době, kdy sousedé jejich Němci na města ještě ani nepomýšleli. Již Tacitus, na němž historikové němečtí právě národa svého hdují, praví ve své „Germanii“ (cap. 16.), že „Germani v městech ne obývají.“ nýbrž že staví domy své každý zvlášť uprostřed polností svých, jako porůzné dvorce (t. zv. Hofsystem, jako podnes ve Westfalsku). A historik německého lidu Nitzsch²²⁾, jemuž nelze věru vy-

²¹⁾ Kniha pro každého Moravana 98; Polcha starého Velebradu 5.

²²⁾ Geschichte des deutschen Volkes. I. 60.

čísti nepříteli k vlastnímu národu, praví: „Naprostá necht oproti městským sedliskám a městskému životu zůstává nade vši pochybnost po celé tisíciletí po Tacitovi (zemř. 117 po Kr.), základním rysem germánského názoru světového.“

Odtud onen úžas, jež budila města staroslovanská i u vzdělaných Němců, tot. u německých kronistů. Za staletých bojů předků našich s výbojnými sousedy pak veliký počet měst staroslovanských lehl popelem a — zbyla po nich jen pustá hradiska naše.

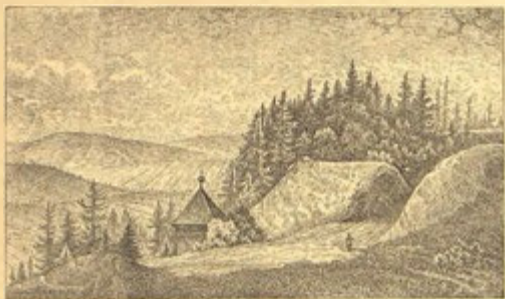

Hradisko Hostýnské.

Popisuje V. Houdek.

Kromě staroslavného Velehradu není ve vlasti naší místa, ku kterému by lid náš s větší pohlížel úctou jako ku svatému Hostýnu, jehož bílý kostelíček za jasných letních dnů daleko široko s větrné výše své pohlíží na žirné nivy moravské. Který, vlast svou milující Moravan neputoval aspoň jednou za života svého k tomuto, národu našemu tak posvátnému a drahému místu, zároveň s těmi davy pobožných poutníků

Hradisko Hostýnské.

V evu pod násepem kaplička nad studánkou „svatou vodou“ (K na půdorysu na str. 3.) v pravo novější průlom skrz násep naproti průčelí kostela (I na půdorysu na str. 3.).

poklonit se před stolicí matky boží která tamo divy tvoří? pokochat se přerokosným, čarovným rozhledem, s Hostýna po široké Hané až k protější horám udivenému zraku se otvírajícím, rozhledem, že jemu rovného na Moravě není; nadýchat se toho čistého, horského vzduchu a obžerstvit sprahlé hrdlo tou věru zázračnou „svatou vodou“, jejíž pramen, před půl sedmým stoletím vyschlý a náhlou bouří ožvlý stal se historicky tak památným.

To všechno je o Hostýně všeobecně známo; ale že památná hora tato věncena je na temě svým mohutnými násepy, že je tam hradisko,

na Moravě — pokud známo — snad nejrozsáhlejší. — jak málo je těch i mezi intelligentními vlastimily, kteří toto vědí, a jak mnoho těch, kteří navštívivše Hostýn — valů těch tam nepozorovali!

Upadlot hradisko to i u našich učenců starších naprosto v zapomnutí. Topograf Schwey o něm při popisu Hostýna ani slovem se nezmiňuje. Rovněž Wolný nepozoroval tam nijakého náspu, ač sám do-
svědčuje, že na Hostýně byl¹⁾; pravíť jen²⁾, že kaplička nad známou studánkou hostýnskou vystavěná, stojí v prohlubíně, kterou by prý člověk skoro pokládati mohl za hradební příkop křesťanů z r. 1241. (in einer Vertiefung die man für den Wallgraben der Christen vom J. 1241. zu halten versucht wäre); a odvolává se pak na skalického občana Jana Záborského, jenž ve svých zápiskách³⁾ k r. 1697. mluví o valech, které prý tehdy chrám hostýnský obkličovaly (von Wällen, die sich um die Kirche befanden); mluví tedy Wolný tak, jako by tam valů těch již nebylo. Nebudiž to slovuťnému učenici tomu a velezáslužnému topografovi našemu řečeno na porok; nebylť on archaeologem; a za doby, kdy svou topografii vydával, všecek učený svět o pustých hradiskách našich ničeho nevěděl.

A když se konečně obrátila pozornost vzdělanců k valům, Hostýn věněncím, připisován původ jich křesťanům, r. 1241. na Hostýně od Tatarů ohlédaným. Bylo to r. 1842., kdy prof. A. V. Šembera vydal v Olomouci malý spisek jubilejní pod titulem „Vpád Mongolů do Moravy“, kdež — poprvé v nové literatuře, Hostýna se týkající — je určitá zmínka o hostýnských valech; viděti prý tam „dlouhou bráz, která zároveň s příkopem, kolem celého vrchu v obchodu bez mála na půl hodiny vedeným, za zbytek někdejšího ohrazení proti Mongolům se považuje“. (Str. 70.)

O tomto náspu zmiňuje se rukopis královský ve známé báni „Jaroslav“ na několika místech takto:

„V husté tmě křesťané náspy vrhú,
náspy zakopané kolkoť vrcha . . . .
Křesťané na náspech všudy stáchu . . . .
Přivalichu klády pokraj násep.
Juž juž Tateré sě v náspy hnachu,
skřekem hrůze až do oblak strašné;
juž se jechu náspy rozkotati.
I svalichu (tot. křesťané) s násep klády mocné. * atd.

Zběžné čtení prvních dvou zde uvedených veršů mluvílo by vskutku pro to, že valy hostýnské vzaly původ svůj teprva za návalu tatarského. Ale již ve článku mor. historiografa dra. B. Dudíka, „Předkřesťanská pohřebiště na Moravě“⁴⁾, ve kterém je podán první obšírnější popis hradiska hostýnského od pana Ed. Dudíka (bratra dra. Bedy Dudíka), klade se původ valů těch do minulosti další: jeť tam zmíněno o pověsti lidové, dle které prý byl Hostýn za dob pohanských sídlem boha pohostinství, „jehož starobylých ohrad křesťané v nebezpečí před Tatary

¹⁾ Kirchliche Topographie von Mähren, I. Abth., III. Band, pag. 273.

²⁾ Die Markgrafschaft Mähren, I. 79.

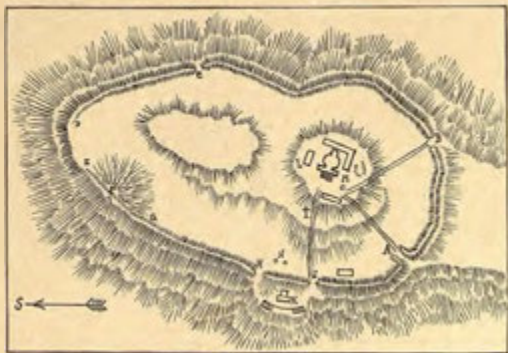
³⁾ Rukopisný zlomek, nalezený v literární pozůstalosti moravského dějepisce Štěpánského.

⁴⁾ Časopis matice moravské, 1876, str. 9. a násl.

zase užili“. Také se tam praví, že „při vyměřování vozové cesty ku kostelu nalezeny jsou sice hojné stěpy hliněných nádob, zůstaly však bez povšimnutí. Co z nich se zachovalo, pochází beze vší pochyby z popelnic, jaké se v předkřesťanských pohřebištích a žarovišťích nalézají.“

Konečně pak r. 1884. podal neunavný badatel prof. K. J. Maška ve „sborníku musejní společnosti ve Val. Meziříčí“ zprávu o své „archaeologické vycházce na Hostýn“, dle které kopáním na různých místech Hostýna zjistil, že Hostýn obýván byl již za pravěku.

A vskutku, kdokoli shlédne náspy hostýnské, v tom zajisté vznikne oprávněná pochybnost, že by náspy tak rozsáhlé, bezmála 2 kilometry

Půdorys hradiska hostýnského.

A B C D E F G H I A náspy (*A* stará hlavní vrata; *B* novější průlom ke straně rusavské; *C* železná hrána; *P* nejvyšší bod Hostýna; *H I* novější průlomy; *K* kaplička nad svatou vodou; *L* zbytky kaple ze 17 stol vedle kostela; *M* studně; *N* prohrubiny vodou naplněné.)

v obvodu mající, náspy 10—15 metrů vysoké a u paty své 20 metrů v průřezu mohutné, byly mohly zbudovány býti — „přes noc“, jak by se z povrchního čtení rukopisu královodvorského souditi mohlo. I sluší dotyčnému místu „Jaroslava“, totiž:

„V husté tmě křesťané náspy vrhů,
náspy zakopané kókol vrcha“...

rozuměti zajisté jenom tak, že křesťané — utekše se před Tatary na Hostýn od pradávna opevněný — náspy, dlouholetým zanedbáním snad místy se bořící, na poškozených místech na rychlo přes noc opravili. Ostatně nelze epické básně upotřebiti jako přesného pramene historického.

Když tedy dnes nemůže již býti pochybnosti o tom, že hradisko hostýnské je praehistorické, zasluhuje zajisté zvýšené pozornosti naší. A poněvadž ani popis Dudíkova, ani které jiné zprávy o Hostýně není připojen půdorys hradiska toho; poněvadž dále udání Dudíkovo, že hradíště hostýnské má „formu různoběžníka“, je příliš neurčité, ano do jisté míry nepřiměřené, podávám půdorys tohoto hradiska, načrtnutý dle mého změření loni provedeného, aři pomůckami jen primitivními, bez přístrojů zeměměřických. Bohužel je kus náspu (od *D* k *E* a od *F* do *G* na půdorysu na str. 3.) porostlý nyní takovou houštinou mladých stromků jehlíčnatých, že mně po marných pokusech, ji proniknouti, konečně přece nezbylo než úmyslu toho se vzdáti. Změřil jsem tedy délku těch kusův aspoň od oka, a myslím, že o mnoho jsem se zmylíti nemohl; směr ohrady pak v těch místech snadno je uhodnouti, a jsou vůbec kusy ty v poměru k celému hradisku tak malé, že na podobu hradiska nějakého účinku míti nemohou. Vzhledem k těmto okolnostem, jakož i k tomu, že je to první půdorys hradiska hostýnského, doufám, že laskavý čtenář vezme jim za vděk; snad bude náčrtek tento podnětem ku novému důkladnějšímu změření a nakreslení památného tohoto hradiska.

Pan Ed. Dudík vypočetl, že valy hostýnské mají v objemu celkem 2200 kroků čili 1100 sáhů (r. 1874 byl násep jak se zdá, ještě po celé délce své přístupen), a sice prý — na východ 800 kroků, na západ 650 kroků, k severu 350 a k jihu 400 kroků. Poněvadž však podoba hradiska není — jak z půdorysu vidno — čtyřúhelníková, ale celkem nepravidelně oblá, tedy nějaké dělení náspu na 4 strany, ku čtvrtém úhlům světa položené, nezdá se mi právě případným, obzvláště, kdyžž hradisko to nemá podobu rohatou — nýbrž oblou. Moje měření vykazuje tento — aři poněkud kusý — výsledek: Počinám od původních hlavních vrat v jihozápadním koutě (*A* na půdorysu) do hradiska vedoucích jež se označují podnes tím, že po obou stranách vrat je násep značně a náhle vyvýšen (stopy to někdejších věží bránu hájících) a že mimo to zabočuje jako dvěma okřídlená délky asi 15 m. dovnitř hradiska, tvoře takto ulici pro větší ochranu brány. Od těchto vrat tedy až k průlomů novějšímu na straně rusavské (*B*) jde násep směrem východním a zatáčí se před tímto novějším průlomem k severovýchodu; délka tohoto kusu je 310 metrů. Odtud vine se násep klikatou čarou, napřed směrem severovýchodním, pak severním a pak opět severovýchodním až ku tzv. „železné bráně“ (*C*), úzké to brance taktéž starého původu, a kus ten je asi 400 m. dlouhý. Název „železná brána“ je zajisté starý; vyskytuje se v listinách 17. věku a Ed. Dudík se na základě toho domnívá, že branka tato „ještě i v pozdější době železnými vraty opatřena byla.“ Název tento („železná brána“) nalézáme i při jiných hradiskách, na př. při hradisku dfevíckém v Čechách a lengyelském v tolnanské stolici v Uhrách.⁵⁾ Od *C* podléhá násep směr severní, počiná se pak táhlým obloukem obraceti k západu, až se konečně u *D*, ve vzdálenosti asi 200 m. od „železné brány, ztrácí; odtud až k *E* ochraňovaly hradisko pouhé příkré boky hory v délce asi 100 m.; dále od *E* až k *F*, nejvyššímu to bodu Hostýna, je násep opět zřetelný a kus tento má 70 m. délky. Za *F* směrem ku *G* nebylo mně lze houštinou proniknouti; myslím však,

⁵⁾ Vocel: Pravek země české, str. 429. — Wosinsky: Das praehistorische Schanzwerk von Lengyel. Str. 7.

že se nemýlím udáváje délku kusu toho na 100 m. Strana západní, téměř přímou čarou odtud až ku hlavní bráně hradisko ohraničující, prolomena je za pozdější doby dvěma otvory (*J* a *H*) vzdálenými od hlavní brány asi 200, potažmo 300 m.; celý kus od *A* až ku místu, kam nejdále proniknouti jsem mohl (*G*), měří 620 m. Celkem tedy dle mého výpočtu má hradisko hostýnské asi 1800 m. v objemu, což se s výpočtem p. Ed. Dudíka bezmála shoduje. Největší délka hradiska obnáší asi 800 m., největší šířka asi 400 m. Dle udání prof. Mašky pak pokrývá hradisko plochu 20 hektarů.

Proslulý pramen hostýnský prýští se na straně západní pod náspem, mezi průlomy *J* a *H* (na půdorysu *K*), tedy mimo vlastní hradisko; za starodávna vyvaloval se vzácný zdroj ten zrovna ze štěrbin skalní; Jan hrabě z Rotalu dal jej však pro větší pohodlí r. 1659. zachytiti do trub a vedl jej několik sáhů klenutím podzemním do kašny^{a)}, nad vodovodem tím pak dal vystavěti kapličku (viz obr. na str. 1., provedený od akad. malíře p. J. Spottla ve Vídni, jemuž tuto slušné díky se vyjadřuji, podle náčrtku shotoveného dle skutečnosti od pisatele tohoto článku).

Původní studánku sluší tedy hledati několik sáhů výše nad dnešním výtokem pramene, tedy u samého úpatí náspu. Stavbou tohoto vodovodu i kapličky s terasou před ní a upravením cesty kolem studánky dnes vedoucí změněno bylo někdejší vzezření celého okolí kapličky tak důkladně, že se nedá již zcela na jisto postaviti, zdali pramen chráněn byl ještě nějakým náspem zevnějším; předpokládati se to ovšem dá. Ostatně není ani uzavřeno hradisko samo bez vody: u kostela je zděná studně (*M*), která třebas byla novější, svědčí hojností vody své, že útrohy hostýnské jsou na vodu bohaty; opodál pak, nad svatou vodou jsou dvě prohlubně vodou naplněné, které se dobře za cisterny pokládati mohou (*N*). —

Seznavše takto rozlohu hradiska, pokusíme se nyní odpověděti k otázce, dosud temné: čím byl Hostýn za pravěku?

Staří dějepisci moravští vypravují, že tu byl chrám staroslovanského boha pohostinství, zvaného prý „Hostín“, odkudž prý jméno hory. Ed. Dudík tvrdí^{b)}, že tato pověst i v lidu se zachovala. Ale o nějakém bohu pohostinství u Slovanů, jmenem „Hostín“, žádný pramen nemluví; to všecko je patrně smyšlenka novějších bájeplodných kronikářů. A dejme i tomu, že na Hostýně vskutku bylo bojiště pohanské, tu pozastaviti se nám jest nad tím, že by k účelům pouze bohoslužebným zřízeno bylo hradisko tak rozsáhlé. Namítne se nám snad, že kromě toho bylo ohražené bojiště to též útočištěm okolnímu lidu v čas nebezpečí. My však právě tohoto názoru, že by hradisko to bylo za doby míru prázdňným bývalo, sáhliti nemůžeme.

Arci není Hostýn dosud po stránce archaeologické dostatečně prozkoumán. Nálezy prehistorických nádob, o kterých se zmiňuje Ed. Dudík v pojednání často citovaném, a střeptiny pravěkých nádob, které tu nalezl prof. Maška, ještě více spolehlivých konkluzí o stálém četnějším obyvatelstvu na Hostýně nepřipouštějí. Ale prof. Maška nalezl tu také několik přeslenů a konstatoval tam také pravěký mlýn na obilí, což by již svědčilo o obyvatelstvu druhdy stálém.

^{a)} Šembera: *Vpád Mongolů do Moravy*, str. 69.

^{b)} *Časopis mat. mor.* 1875., str. 13.

Kromě toho jsou však ještě jiné věci, které vybízí k úvaze a přemýšlení. Dle rukopisu královského a dle staré pověsti o Tatarech stála na Hostýně kaple matky boží již před vpádem tatarským, před r. 1240. Vždyť, když křesťané hynouce žízni již chtěli se vzdáti světeřným oblahatům, tu — dle slov oné básně — Vratislav plamenými slovy zrazuje jich z úmyslu toho a vybízí je:

„Za mnú podte muže, kdo tak smysle,
za mnú před stolec matere božieji!“
Ide za niem mnoství k kaple světoji...

Nebyl tedy chrám tento vystavěn snad teprva po vpádu tatarském, na památku zázračného osvobození křesťanů; ale stál tam již dávno před tím a dochoval se dle zachovaných svědecků²⁾ v té podobě až do 17. století. R. 1658. dal hrabě Jan z Rotalu prastarou tu kapli přestavěti; ale teprva 18. století, nemajíc smyslu pro zachování starohylých staveb, připravilo nás, pozdní potomky, o prastarý ten kostelíček, který bychom dnes čítali mezi nejvzácnější památky staromoravské, kdyby nám byl zachován. Dalť hr. Fr. z Rotalu r. 1743. starou tu kapli rozbořiti a vystavěl na její místě prostrannější nový kostel.

Ptáme se: Odkud vzala se osamělá kaple matky boží již před r. 1240. na vysokém Hostýně, uprostřed rozsáhlého hradiska? Jaký tam měl osamělý ten chrám účel? — Rozvedli jsme šíře názory své o starých kostelích a hřbitovech na pustých hradiskách praehistorických ve článku „O staroslovanských hradech“³⁾, vloživše tam, že pokládáme ty osamělé dnes chrámy, často hřbitovem ohlíčené, za jedinou památku a upomínku na někdejší osady, které ve hradiskách těch za pravěku kvetly, následkem změněných okolností přírodních a sociálních pak průběhem věků pod kopek se přestěhovaly. Jisto-li tedy, že hradisko hostýnské je praehistorické a že kaple mariánská v něm stála již za doby předtatarské, — pak můžeme s plnou jistotou i tuto kapli a toto hradisko pokládati za zbytek někdejší staroslovanské osady ohrazené, za zbytek staroslovanského hradu, moderně řečeno: města.

Tento hrad byl asi ve XIII. stol. následkem změněných u nás poměrů veřejných již opuštěný. Ale když přihnali se diví Tataři na Moravu, hrůzu šířice po kraji, rozpomenul se moravský lid na dávná svoje útočiště v době nebezpečí, na své prastaré „hrady“, a zachoval se tudíž právě tak, jako pradědové jeho činívali, když nepřítel do země vpadl: uchýlili se za ochranné staré hradby své na Hostýn a na Kotouč.

Ale ani za doby míru nepozbyla stará centra lidu moravského ve škerého významu svého v každém vzhledě; zůstalyť mu povždy posvátnými centry náboženskými, k nimž bez přestání putoval. Tak na Hostýně kultus mariánský, již před r. 1240. existovavší, tedy patrně ještě z dob květu staroslovanského „hradu“ hostýnského pochodící, zvýšený zázračným osvobozením křesťanů r. 1241., udržel se nepřetržitě až na doby naše.

Lid moravský pohlízel tedy k bývalým „hradům“ svým dlouhé ještě věky jako ku svým střediskům ve vzhledě náboženském i obranném. Jen těmito tradicemi vysvětlíme si při Hostýně tu zajisté nápadnou věc, že

²⁾ Šemhéra: Vpád Mongolů do Moravy, str. 68. — Wolný: Kirchl. Topographie von Mähren, I. Abth., III. Bd., pag. 270. a 271.

³⁾ Časopis vlast. muz. spol. olom., roč. IV.

kostel r. 1743. na místě staré kaple na Hostýně vystavěný mohl býti farním kostelem rusavským a (dle světské topografie Wolného) prý i bilavským až do r. 1786., ve kterémžto roce byl odsvěcen a bezmála tak vyloupen, jako by toho roku vlast' naše novým vpádem Tatarů byla postižena bývala¹⁰⁾. Těmito tradicemi vysvětlíme si i tu okolnost, že lid přifařený nestěžoval si vynášeti své zeměle z údolí na kopec od svého úpatí 400 metrů vysoký (témě Hostýna je 736 m. nad mořem, Rusava 387 m., Bilavsko 333 m. nad mořem) a pohřbívati je tam. Jenom tím vysvětlíme si i tu houževnatou úctu i lásku k místu tomu, se kterou lid moravský i po odsvěcení a devastaci kostela hostýnského na Hostýn každoročně v celých zástupech putoval a — dle očitých svědectví našeho slavného topografa Wolného — vroucně se modlil na rozvalených stupních oltářních, uprostřed spousty a smutných zřícenin. Nám nelze jinak než viděti v tom všem pradávno tradice lidu kolem Hostýna od pravěku usedlého, pohlízejícího k Hostýnu i za největšího úpadku jeho jako ku svému duševnímu středisku.

Konečně pobádá nás k názoru našemu, že Hostýn byl staroslovanským městem, ještě úvaha o jméně samém. Co znamená jméno „Hostýn“?

Sluší tu především zjistiti správnou formu tohoto jména, ježto někteří je korigují na „Hostín“. Nedotýkajíc se otázky, zdali forma „Hostín“ je v jiných případech (při několika vesnicích na Moravě i v Čechách) správnou či ne, tvrdíme zde toliko, že jméno naší hory zní správně „Hostýn“. Že se čte v listině z r. 1028 „mons Gostine“ (locativ), nic nerozhoduje; zcela abstrahováno od toho, že listina pokládá se za podvrženou, pocházejíc ze zlomků Monséových. — může „Gostine“ čísti se jak „Gostině“, tak i „Gostýně“. Starí písaři rozdíl mezi *i* a *y* nedbali. — Naproti tomu čte se v rukopise královském formu Hostajnov; koncovka *ov* je asi pouhá licencie poetica; jinde v památkách psaných koncovka tato se nezachovala, a lid jí také nezná. Charakteristické je však to *aj* ve formě „Hostajnov“, které již Jirečkové v obraně rukopisu královského proti Feifalikovi obhájili, pravíce tam¹¹⁾ trefně: „Lid kolem Hostýna říká na straně hanácké Hostýn, na valašské Hostýn; *é* a *y* zastupuje původní *aj*, *ij* (srov. lidové formy Pernštén, Ráhrad za původní Pernstein, Rajhrad). Německá forma „Hostein“ zachovala, tak jako Raigern (a jako vůbec němčina dosti často) původní zvuk slovanský „Hostajn“; toto slovo pak souvisí se staročeským, ještě ve 14. století běžným slovem „hostajný“. — Potud Jirečkové. (Srov. s tím v Tkadleckovi: „s ním hostajnie bydliti.“) Slovo „hostajn“ je tedy neurčitá forma adjektivu „hostajný“, a sluší k němu doplniti — vzhledem k zachovanému podnes hradisku tamnějšímu — slovo hrad, tedy: hostajn hrad. Kmen tohoto adjektivu tvoří substantivum „host“, které našim předkům — tak jako podnes Rusům — znamenalo cizince a kupee (ruské „gostinnoj dvor“ znamená kupecký dvůr; polské „gościniec“ značí podnes dráhu nebo cestu kupeckou¹²⁾). Takové místo tedy, které má jméno své odtud, že k němu putovali se zbožím svým a na něm patrně i bydleli cizinci — kupci, nemůže přece býti nic jiného než-li tržiště čili staroslovanský „hrad“, t. j. — jak jsme na jiném místě dovodili — staroslovanské město

¹⁰⁾ O tomto řádění viz Wolného Kirchl. Topographie von Mähren, I. Abth., III. Bd., pag. 273.

¹¹⁾ Die Echtheit der Koniginhofer Handschrift, 1862. Str. 17.

¹²⁾ Více o tom dočteti se lze v Herm. Jirečkově „Slovanském právu“, I. 82.

Soudě pak dle mohutnosti a rozsáhlosti náspů hostýnských, dle úcty, s jakou k hoře té podnes lid moravský pohlíží, dle pověstí ji opřádajících, a konečně uvážíme-li, že Hostýn je obklopen četnými prae-historickými hradičky, níže položenými a menších rozměrů (uvádíme jen hradisko u Dobrotic, pak Hrad a Hrádek n. Přilep a Hrad u Chomýže, od Hostýna vesměs ne více než 1 míli vzdálené), — byl Hostýn městem nad jiné velikým, jak dnes bychom řekli, hlavním městem celého kraje.

Že v takovém městě byl též nějaký pohanský chrám, to ovšem právem dá se předpokládati. Tvrditi však, že tam ctěn byl bůh pohostinství jménem „Hostín“, k tomu nijakého spolehlivého důvodu není. Nejen, že jméno takového boha nikde ve starých pramenech zaznamenáno není, ale bájesloví slovanské vůbec o nějakém bohu pohostinství neví; vždyť pak i Radigast, od něhož i jméno naší hory Radhoště odvozujeme, a jež od některých se zálibou ze slov „rád hosti“ (?) se vykládá, byl dle pramenů polabských bohem válečným, tedy pravým opakem pohostinství¹³⁾.

Zbyla by ještě na konec otázka, byl-li Hostýn městem vsutku slovanským. Pan archivář Brandl připisuje valy na Hostýně Avarům¹⁴⁾; ale tvrzení toto zakládá se na nedorozumění. P. archivář tot. připisuje Avarům všecka hradiska, jejichž jméno má kmen „obr“, na př. Obřany, a praví pak: „Jako Obřanské hradisko u Brna Avarům z nynějších Rakous do Moravy a přes Moravu do Čech táhnoucím bylo pevným hradiskem, tak bylo hradisko Obřanské na Hostýně bastou avarským plukům, kteří ze sídel uherských do Moravy jako záhubné kobylky se vyrojovali. Posud jest pozorovati na Hostýně valy v obvodu asi 2200 kroků . . .“ Z tohoto citátu vidno předně, že p. archivář skutečně míní hradisko na Hostýně, které dle výpočtu p. Ed. Dudíka 2200 kroků v obvodu má, a za druhé, že toto hradisko nazývá „obřanským.“ Takto se však hradisko hostýnské nenazývá, a po našem vědomí nikdy nenazývalo. Za to je však vedle Hostýna směrem jihovýchodním jiný kopec zvaný Obřany, na kterém — jak Sembera v citovaném spisku svém (na str. 71.) uvádí — „strmí zříceniny hradu Obřanského.“ Zda-li toto hradisko, od hostýnského asi 2—3 kilometry vzdálené a horským sedlem úplně oddělené, tedy od hostýnského úplně rozdílné, přičítati sluší — dle jména jeho — Avarům, jest otázka jiná, se kterou nám zde nic činiti není; jednaloť se nám tu pouze o to, zjistiti, že hradisko hostýnské nemůže přičítáno býti Avarům.

Keltům pak je dosud nikdo nepřipsal, a jest to také dle theorie Vocelovy, jenž Keltům pouze hradiska s valy kamennými přisuzuje, nemožno; neboť valy hradiska hostýnského nasypány jsou z hlíny, jen velmi sporným kamenem promíšené.

Uvážíme-li jednak tuto okolnost, jednak slovanské jméno této hory, dále podobnost nádob na Hostýně nalezených s nádobami v moravských pohřebištích nacházených, kterou p. Ed. Dudík dosvědčuje, a konečně úctu, s jakou lid moravský k Hostýnu od pravěku pohlíží, — jest to, tuším, dostatek důvodů pro naše tvrzení, že na Hostýně stálo město staroslovanské.

¹³⁾ Srov. o tom J. Jířek „Studia z mythologie české“ v časop. česk. musea, 1868, str. 153, pozn.

¹⁴⁾ Rozpravy o jmenech topických v „Obzoru“ 1883, str. 84.